

Gender non-conformiteit op de Nederlandse Publieke
Omroep;
Een analyse van beleid en media-aanbod

Radboud Universiteit Nijmegen

Joëlle van der Spek, s1064480

joelle.van.der.spek@ru.nl

Faculteit der Letteren, Radboud Universiteit, Nijmegen

Masterscriptie, Kunstbeleid en Kunstbedrijf

Scriptiebegeleider: Dr. Vincent Meelberg

Tweede lezer: Dr. Roel Smeets

18 augustus 2023 (MLA- annotatie)

Abstract

The amount of people who identify as gender non-conform is growing but is still seen as a minority. As a public service channel de NPO can play an important role in inclusion for this group, because they have to offer media that is available and recognizable for everyone in The Netherlands. This research explores the inclusiveness policy and media offer of the NPO, BNNVARA, AVROTROS and KRO-NCRV to find out how public service channels concern themselves with gender non-conformity. The NPO takes up a central position in Dutch society. As a result, the organization focuses on the inclusivity of gender non-conformity by connecting the audience with their media offer. The NPO demonstrates a realistic image of the social group because they show complexity of the genderidentity and depth in characters. However in fictie presenting is towards the expectations of the public that results in stereotypes. Overall the representation is trustworthy due to casting of non-binary actors and telling true based stories. However most of the opinions shared on this subject are positive, which is in contradiction with their policy. Highlighting the societal challenges show the effect of discrimination on mental wellbeing of the group, but add problems to exclusion and confirms fears. Moreover the NPO acknowledges the fact that gender is a feeling and not an appearance feature. Besides the organisation can be more conscious about intersectionality. By showing a balance between revealing the problems and normalising the social group, public service television can be progressive with gender non-conformity in media. More aim towards intersectionality and striking up societal cooperation aimed on mental wellbeing ensures the notability of problems surrounding genderidentity. Normalising this group in the media can be made possible by casting gender non-conforming actors, showing preference in pronouns and showing the group without going into their genderidentity.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	6
2. Methode.....	10
2.1. Theoretisch kader	10
2.2. Kwalitatief onderzoek	10
2.2.1. Beleidsanalyse	11
2.2.2. Analyse media-aanbod.....	14
2.3. Casus	16
3. Theoretisch kader	21
3.1. Gender	21
3.1.1. De positie van de vrouw	22
3.1.2. Het sociale construct van gender	23
3.2. <i>Queer</i>	24
3.2.1. <i>Queer</i> theorieën	24
3.2.2. Gender non-conformiteit	26
3.3. Mediarepresentatie	28
3.3.1. Manier van kijken.....	29
3.3.2. Genderrepresentatie.....	30
2.2.3. <i>Queer</i> representatie.....	31
3.4. Inclusiviteit.....	32
3.4.1. Intersectionaliteit	33
3.4.2. Inclusiviteitsbeleid.....	34
4. Beleidsanalyse: tekstuele analyse van de publieke omroepen.....	35
4.1. Impact.....	35
4.1.1. De rol van de mediaorganisaties.....	35
4.1.2. Impact in missie.....	36
4.1.3. Samenleving en individu	38
4.1.4. Publiekgericht.....	39
4.1.5. Samenwerkingen	42
4.1.6. Bespreekbaar maken.....	43
4.2. Diversiteit	44
4.2.1. Veelkleurigheid.....	44
4.2.2. Representatie	46
4.2.3. Divers publiek	48
4.2.4. Toegankelijkheid	49
4.2.5. Organisatie.....	50

4.3. Deelconclusie beleidsanalyse	50
5. Beeld- en inhoudsanalyse: Media-aanbod publieke omroepen	54
5.1. BNNVARA: <i>Oogappels</i>	54
5.1.1. Kostumering en grime	55
5.1.2. Realistisch acteren	56
5.2. BNNVARA: <i>Ik durf het bijna niet te vragen</i>	57
5.2.1. Veiligheid.....	58
5.2.2. Erkenning	58
5.2.3. Verschil in perceptie	59
5.3. KRO-NCRV: <i>Spangas</i>	60
5.3.1. Uiterlijke kenmerken	60
5.3.2. Emoties	61
5.4. KRO-NCRV: <i>Hij, zij, hen</i>	62
5.4.1. Representatie genderdiversiteit	62
5.4.2. Afwijzingen	63
5.4.3. Vooruitgang	65
5.5. AVROTROS: <i>Flikken Maastricht</i>	66
5.5.1. Onveilig gevoel	66
5.5.2. Man – vrouw hokjes	67
5.6. AVROTROS: <i>EenVandaag</i> – Opiniepanel	67
5.6.1. Normaliseren	68
5.6.2. Haat	68
5.6.3. Informeren	69
5.7. Deelconclusie analyse media-aanbod.....	69
6. Bevindingen analyse.....	71
6.1. Publiek.....	71
6.2. Representatie	74
6.3. Maatschappelijke uitdagingen.....	78
Conclusie.....	82
Bibliografie.....	88

1. Inleiding

Dat het aspect van gender breder is dan de binaire gendervormen is de laatste jaren meer onder de aandacht gekomen. Bovendien worden genderneutrale termen en -voornaamwoorden als die/diens en hen/hun vaker gebruikt in de hedendaagse maatschappij. Door de groeiende groep van mensen met een transidentiteit zijn deze veranderingen in de maatschappij ook nodig om hen bij de samenleving te betrekken (Richards, et al. 100). In Nederland heeft ongeveer 4% van de bevolking een transidentiteit en identificeert zich dus niet met een binaire gendervorm dat gekoppeld is aan diens geboortegeslacht (“Continu uitleggen of je een jongen of een meisje bent: hoe het voelt om non-binair te zijn.”). Een aanzienlijk deel van de bevolking is daarom gender non-conform, alleen wordt deze genderidentiteit nog niet gezien als de norm (Richards, et al. 96). Gender non-conforme personen zijn daarom een gemarginaliseerde groep binnen de maatschappij. Hierdoor is de kans op discriminatie voor hen groter (95). Daarnaast blijken mensen die zich identificeren met een transidentiteit vaker last te hebben van depressie of andere klachten van mentale gezondheid (Chew, et al. 237). De media hebben een belangrijke rol in het betrekken van deze groep bij de maatschappij. Hoe zij bezig zijn met gender is bepalend voor de opname in de maatschappij (Dyer 2). Om deze redenen staat in dit onderzoek de sociale groep van gender non-conforme personen centraal om zichtbaarheid en acceptatie voor hen te bevorderen.

De term gender non-conformiteit dient in dit onderzoek als overkoepelende benaming voor mensen die zich niet conform voelen met het gender dat bij de geboorte is toegekend. Gender non-conformiteit houdt in dat iemands genderrol, -expressie of gedragingen afwijken van de culturele normen welke zijn voorgeschreven aan het gender bij het geboortegeslacht (Van Caenegem, et al. 1281). In dit onderzoek dient gender non-conformiteit als paraplueterm voor iedereen die zich buiten de gendervormen van man en vrouw identificeert of expressie toont. Een overkoepelende term voor mensen binnen deze identiteit is ‘transgender’. Deze

mensen zijn geboren met een geslacht dat voor hen niet past bij het gevoel van hun gender. Zij ervaren dit andersom of voelen zich niet verbonden met een binaire gendervorm (Kuyper 6). Deze laatste groep wordt ook wel ‘non-binair’ genoemd, omdat zij een genderidentiteit hebben dat niet binnen de binaire gendervormen van man of vrouw valt (Twist, et al. 277). Daarnaast zijn mensen genderfluide en ervaren zij dat diens genderidentiteit kan veranderen in tijd (Elaut 2). Een laatste voorbeeld is A-gender. Dat willen mensen geen gender aannemen. Deze genderidentiteit wordt vaak vergeleken met non-binair (Nadal, et al.). Enkel ingaan op bijvoorbeeld non-binariteit zou het onderzoek naar gender buiten de binaire gendernormen beperkt maken, omdat het aspect van gender zoveel breder is.

Onderzoek naar genderrepresentatie in de media op wetenschappelijk gebied was tot voorkort voornamelijk gericht op de binaire gendervormen van man en vrouw. Om deze reden is onderzoek naar gender buiten deze vormen een vrij nieuw onderwerp in het onderzoeksveld (Losty 40). Op het eerste gezicht lijkt de representatie van gender non-conformiteit de laatste jaren meer zichtbaar in Nederland. Bijvoorbeeld toen de jeugdserie *Spangas* voor het eerst in Nederland een non-binair personage introduceerde (Dorlo). In het onderzoeksveld bevindt zich nog een gat als het gaat om beleidsanalyse over gender non-conformiteit en mediarepresentatie. Dat is opvallend aangezien er wel veel bekend is over de effecten van media, zoals de impact dat televisie heeft op acceptatie in de samenleving (Brown 44). Door het beleid te betrekken bij het media-aanbod wordt onderzocht hoe een inclusiviteitsbeleid uit de publiek sector tot uiting komt in het media-aanbod.

In de meeste recente *Mediawet 2008* staat vastgesteld dat de Nederlandse Publieke Omroep (NPO) in controle is en verantwoordelijkheid draagt over de publieke media van Nederland. Dat wil zeggen dat de NPO als overkoepelende organisatie samenwerkt met aangesloten publieke omroepen om de wettelijke mediaopdracht uit te voeren (“Mediawet 2008”). Deze opdracht wordt gerealiseerd, omdat er onafhankelijke media moet zijn dat voor

iedereen toegankelijk is (“Mediabeleid”). Aangezien de NPO een belangrijke positie genereerd in het Nederlandse medialandschap, de samenleving en een breed aanbod aan programma’s toont, is ervoor gekozen om het onderzoek te richten op de NPO. Echter maakt deze omroep zelf geen programma’s, maar zendt het aanbod uit van erkende publieke omroepen. Om het onderzoek ook te verbinden aan het media-aanbod worden drie van de zes publieke omroepen betrokken bij de analyse. BNNVARA, AVROTROS en KRO-NCRV hebben alle drie een maatschappelijke waarde waarin zij gericht zijn op grote onderdelen van de Nederlandse samenleving.

Om erachter te komen hoe de publieke omroepen bezig zijn met gender non-conformiteit is de volgende onderzoeksvraag opgesteld: “Hoe zijn de publieke omroepen bezig met een inclusiviteitsbeleid en media-aanbod ten opzichte van gender non-conformiteit?”.

Om deze vraag te beantwoorden zijn deelvragen opgesteld ondersteunend aan de onderzoeksvraag:

- *Wat is gender non-conformiteit?*
- *Wat zijn bevindingen uit voorgaand onderzoek naar gender- en queerrepresentatie in de media?*
- *Hoe is gender non-conformiteit zichtbaar in het media-aanbod van de publieke omroep?*
- *Hoe wordt inclusie opgenomen in de beleidstukken van de publieke omroepen?*

Het *Concessiebeleidsplan 2022-2026* dient als basis voor de huidige Prestatieovereenkomst. Deze overeenkomst is gesloten tussen het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de mediaorganisatie NPO waarin de afspraken voor de komende beleidsperiode zijn vastgelegd (“Concessiebeleidsplan”). In het plan wordt het volgende vermeld: “Daarom willen we dat ons aanbod kan voorzien in de verschillende behoeften van ons publiek en dat alle mensen in

Nederland, ongeacht leeftijd, gender, opleiding, geografische spreiding, etnische achtergrond of handicap, de NPO herkennen en waarderen om de kwaliteit en de relevantie van zijn aanbod.”

(7). Publieke omroepen zouden in principe de wens van het publiek moeten dienen, oftewel aanbod voor iedereen maken. Vanwege de publieke mediaopdracht die zij uitvoeren is het van belang dat de omroep er voor iedereen is (*Concessiebeleidsplan 2022-2026* 4). De NPO maakt alleen zelf geen programma's, maar zendt het aanbod uit van erkende publieke omroepen. Drie van de zes omroepen worden daarom als casusorganisaties geanalyseerd. BNNVARA, AVROTROS en KRO-NCRV geven alle drie aan maatschappelijke bijdragen te willen leveren en gericht te zijn op grote groepen van de samenleving. Deze publieke omroepen worden meegenomen in de analyse om uiteindelijk een genuanceerd beeld te geven over hoe de publieke omroepen bezig zijn met gender non-conformiteit.

2. Methode

Het onderzoek waarin wordt nagegaan hoe de publieke omroepen bezig zijn met gender non-conformiteit wordt volgens een wetenschappelijke onderzoeksmethode uitgevoerd. Naast het vormen van het theoretisch kader dat door literatuuronderzoek is gevormd, worden beleidsstukken en het media-aanbod geanalyseerd. In de analyse wordt volgens kwalitatief onderzoek gewerkt waarin de NPO als overkoepelende mediaorganisatie wordt benaderd. Daarnaast worden drie grote aangesloten omroepen betrokken om uiteindelijk een solide antwoord op de onderzoeksvraag te kunnen geven.

2.1. Theoretisch kader

Om het theoretisch kader te vormen, wordt literatuuronderzoek verricht binnen gender-, filmstudies en sociaalwetenschappelijke theorieën. De bestaande theorieën over gender non-conformiteit, mediarepresentatie en inclusiviteit komen aan bod om het wetenschappelijke veld vorm te geven voor dit onderzoek. Door deze onderwerpen uit te lichten, wordt voorafgaand aan het empirische deel van dit onderzoek, antwoord gegeven op de eerste twee deelvragen. Daarnaast legt het theoretisch kader de basis voor de focuspunten van de analyse, omdat belangrijke thema's hiervoor uit bevindingen van het theoretisch komen (Gareth 27). Het theoretisch kader wordt dus gevormd om te achterhalen op welke onderwerpen de analyse zich moet richten en om te begrijpen hoe de publieke omroepen bezig zijn met gender non-conformiteit.

2.2. Kwalitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek wordt gehanteerd in de analyse van beleid en media-aanbod. Er is voor deze onderzoeksstrategie gekozen, omdat sociaalwetenschappelijk onderzoek gaat over vraagstellingen met betrekking tot de samenleving (Billiet, et al. 179). Gender non-conforme personen vormen een sociale groep op basis van een gezamenlijke genderidentiteit (Sherif 377). Om deze reden is het onderzoek over een sociale groep sociaalwetenschappelijk gericht en is een kwalitatieve benadering het meest passend. Daarnaast wordt gaat kwalitatief onderzoek in

op het systematisch interpreteren van bestaande tekst (Plochg, et al. 87). De beleidsstukken van de publieke omroepen en het media-aanbod dienen als data in het onderzoek. Waarnemingen worden uit deze data ondervonden, waardoor dit onderzoek conclusies trekt op basis van bestaande stukken. Betekenis wordt gegeven aan de data door systematisch te zoeken naar patronen en verbanden, waardoor duidelijk wordt hoe de onderzochte partijen in het vraagstuk staan om conclusies te trekken en de onderzoeksvraag te beantwoorden (Boeije, et al. 10). Door deze benadering wordt het perspectief vanaf de onderzochten getoond, ook een kenmerk van kwalitatief onderzoek (Jansen 7).

2.2.1. Beleidsanalyse

Het onderzoek wordt gestart met het analyseren van de beleidsstukken. In beleid wordt de gedragslijn van een organisatie kenbaar om bepaalde doelstellingen te verwezenlijken (Van Dale). In de beleidsstukken van de publieke omroepen komen dus de doelstellingen, missie/visie en kaders aan bod. Door het behandelen van deze onderwerpen wordt zichtbaar hoe de omroepen met bepaalde onderwerpen bezig zijn. Om de analyse uit te voeren is gekozen voor een thematische analyse, omdat door deze methode systematisch data wordt onderzocht (Glaser, et al. 1). Meerdere beleidsteksten worden bij de analyse betrokken, waardoor een grote hoeveelheid aan ruwe data bestaat. Door thematische analyse toe te passen op beleidsteksten wordt de data systematisch benaderd om de onderzoeksvraag te beantwoorden (Van Staa, et al. 5). Door systematische benadering zullen belangrijke thema's uit het beleid naar voren komen en wordt inzichtelijk gemaakt hoe de publieke omroepen in de doelstellingen, missie/visie en kaders bezig zijn met inclusiviteit gericht op gender non-conformiteit. De beleidsanalyse wordt per omroep uitgevoerd om de bevindingen per omroep te kunnen vergelijken en overeenkomsten of verschillen hierin te constateren.

Thematische analyse

Binnen kwalitatief onderzoek werd door de theorievorming van *Grounded Theory* een belangrijke basis gelegd voor het systematisch analyseren (Van Staa, et al. 6). Sociologen Anselm Strauss en Barney Glaser beschreven in 1967 deze theorie voor het eerst in hun boek *The Discovery of Grounded Theory* (Stern, et al. 25). De theorie wordt uitgevoerd door het coderen van tekst om zo vanuit data nieuwe theorieën te ontdekken (Ten Have 5). Door het volgen van drie stappen worden door coderen interpretaties, verklaringen en voorspellingen gegeven vanuit de data (8). Eerst wordt de data open gecodeerd, waarin de tekst wordt verkend en aan tekstfragmenten een label wordt toegekend. Daarna worden tijdens axiaal coderen deze labels met elkaar vergeleken en verbanden daartussen ondervonden. Hierna worden deze samengevoegde codes verdeeld door selectieve codering. Deze codes worden aan categorieën relateert, waardoor volgens een systematische benadering de belangrijkste thema's en hoe de data daarmee in verbinding staat naar voren komt (9).

Om de theorie van het identificeren van belangrijke thema's inzichtelijker te maken, stelden Virginia Braun en Victoria Clarke het veelgebruikte stappenplan op om thematische analyse toe te passen (Gareth 17). De Psychologen deelden dit in 2006 in het artikel *Using thematic analysis in Psychology*, dat voor veel onderzoekers wordt gebruikt om systematisch een thematische analyse uit te voeren (Verhoeven 151). Voor dit onderzoek zal het stappenplan van Braun en Clarke dan ook als basis dienen om de thematische analyse uit te voeren.

Volgens Braun en Clarke is thematische analyse een toegankelijke manier om kwalitatieve data te analyseren (77). Door het gebruik van deze methode worden patronen, thema's en diverse aspecten over het onderzoeksonderwerp zichtbaar (79). Het gebruiken van deze analyse zal daarom een algemeen beeld bieden van gender non-conformiteit bij de publieke omroepen. Het benaderen van de data kan volgens de onderzoekers 'bottom up' of 'top down'. In dit onderzoek is voor de 'top down' manier gekozen, omdat op deze deductieve

manier de data wordt onderzocht vanuit eerdere theoretische bevindingen over het onderwerp (83-84). De analyse wordt daardoor specifiek gericht op relevante stukken van de data gerelateerd aan bevindingen van eerder uitgevoerd wetenschappelijk onderzoek en vooraf opgestelde onderzoeksvragen (Gareth 27). Het zal ertoe leiden dat de conclusie specifiek antwoord geeft op de onderzoeksvraag dan bij *inductive coding*, omdat enkel geselecteerde stukken data over het onderwerp worden meegenomen (84). Bij *inductive coding* komen belangrijke thema's voort uit het empirische gedeelte van het onderzoek. De onderzoeker wisselt daarom steeds van data verzamelen naar analyseren en kan daardoor inhaken op interessante bevindingen. Het verschil met *deductive coding* is dat de relevante begrippen en thema's niet vooraf aan het onderzoek worden gedefinieerd, waardoor de uiteindelijke theorie geheel voortkomt uit de data en niet gestuurd is door vooraf bepaalde interessante onderdelen daarbinnen (Van Staa, et al. 8).

De manier van *deductive* benaderen kan echter voor een belemmering zorgen, omdat de dataselectie gestuurd kan worden door de interesse van de onderzoeker over het onderwerp. Hier wordt bewust mee omgegaan door de focus op meerdere thema's vanuit het theoretisch kader te leggen. Op basis van de onderzoeksvragen en het theoretisch kader wordt in dit onderzoek daarom gericht op de thema's: diversiteit, representatie, genderidentiteit en *queer*.

In de eerste stap van het stappenplan wordt kennisgemaakt met de data. Aangezien in het beleidsonderzoek bestaande beleidsdocumenten zijn gebruikt, hoeft deze niet getranscribeerd te worden. Wel wordt de tekst meermaals gelezen en stukken gerelateerd aan de vooraf bepaalde thema's geselecteerd. In fase twee wordt op een systematische manier de hele tekst nagelopen. Alle relevante stukken, welke zijn geselecteerd in fase 1, krijgen een eerste code toegewezen. Vervolgens wordt binnen de eerste codering gezocht naar thema's, waardoor uiteindelijk codes worden onderverdeeld in thema's. Hierin worden overeenkomsten tussen codes samengevoegd in hetzelfde thema. In stap vier worden deze thema's herbekeken en

gecontroleerd of ze kloppen met de beschrijving waarop de code is gebaseerd. Daarna worden thema's samengevoegd om uiteindelijk op enkele overkoepelende thema's te komen. In beleidsanalyse zijn dit: impact en diversiteit. *Define and refine* wordt gehanteerd door nogmaals te bekijken waar de thema's over gaan en of de bijbehorende onderwerpen die aan de thema's zijn gehangen kloppend zijn. In de laatste fase, fase 6, wordt het rapport geschreven over de analyse (87-93). In dit onderzoek is hoofdstuk 'Beleidsanalyse: tekstuele analyse van de publieke omroepen' het rapport over de bevindingen van beleidsanalyse volgens thematische analyse.

2.2.2. Analyse media-aanbod

Om onderzoek te doen in verschillende dimensies wordt naast de beleidsteksten ook ingegaan op het media-aanbod. De analyse van het media-aanbod wordt gericht op drie aangesloten publieke omroepen van de NPO. De NPO zendt namelijk programma's uit, maar maakt ze niet zelf. Aangesloten omroepen produceren het aanbod ("Wat doet de Nederlandse Publieke omroep (NPO)?"). In de analyse is een onderscheiding gemaakt tussen fictie en non-fictie programma's. De fictie programma, de dramaseries, wordt namelijk geanalyseerd volgens de methode van filmanalyse. Non-fictie programma's draaien om de inhoud waarvoor, net als in de beleidsanalyse, een thematische analyse wordt toegepast.

Non-fictie

Binnen kwalitatieve analyse zijn ook foto's en video's te analyseren volgens thematische analyse (Staa, et al. 50). Daarom wordt hetzelfde stappenplan van Braun en Clarke gebruikt om de non-fictie programma's los van elkaar te analyseren op de inhoud, waardoor aan de hand van belangrijke thema's zichtbaar wordt hoe de publieke omroep in het media-aanbod bezig is met gender non-conformiteit.

In de eerste stap van het kennismaken met de data worden de programma's bekeken. Om de analyse uit te voeren wordt gebruik gemaakt van geschreven tekst, waardoor voor het

analyseren van het aanbod de programma's getranscribeerd worden. Om tegen te de beperking tegen te gaan dat het onderzoek te veel gestuurd wordt op de interesse van het onderzoek wordt eerst het hele programma getranscribeerd, waarna de tekst wordt geselecteerd op de vooraf bepaalde thema's vanwege de deductieve benadering van data. Deze thema's zijn net als in het beleidsonderzoek diversiteit, representatie, genderidentiteit en *queer*. In stap twee worden codes toegekend aan alle relevantie stukken met betrekken op de thema's. Al deze codes worden onderverdeelt in thema's. Deze worden in stap vier herbekeken en samengevoegd. Waarna in stap vijf per televisieprogramma de overkoepelende thema's van het programma worden bepaald, welke per programma verschillen en terugkomen in de uitwerking van de analyse. Afsluitend worden ook bij de non-fictie programma's de bevinding uitgewerkt in het rapport. Per programma wordt uitgewerkt hoe de omroep bezig is met gender non-conformiteit.

Fictie

De omroepen zenden naast inhoudelijke programma's ook dramaserieën uit waarin *queer* personages of gender non-conformiteit voorkomen. Deze titels worden geanalyseerd volgens de methode van beeldanalyse, beschreven in het boek *Film Art: An Introduction* (Bordwell, et al.). Door deze methode toe te passen komen keuzes van filmmakers naar voren welke hebben bijgedragen aan het narratief, het verhaal van de film. Het plot is de manier waarop het narratief wordt getoond, waarin de keuzes zijn gemaakt (75). De keuzes laten zien hoe de omroepen bezig zijn met gender non-conformiteit.

In de beeldanalyse is gericht op *mise-en-scène*. De vertaling van *mise en scène* is "in de scene plaatsen" en gaat dus om wat de kijker in het beeld ziet. *Mise-en-scène* wordt gebruikt om realisme te bereiken, de setting authentiek maken en de acteurs natuurlijk laten spelen (113). *Mise-en-scène* elementen die in dit onderzoek zijn gebruikt gaan over setting, kostumering en make-up en staging. In de keuzes omtrent setting van het beeld wordt gezorgd voor controle over het beeld. Bij het samenstellen van de setting wordt bepaald hoe de kijker een scène ziet

en betekenis geeft aan de actie. De setting dient namelijk niet alleen voor de ruimte waarin de acteurs zich bevinden. De manier van setting laten zien draagt ook dus aan het narratief, waardoor setting een aanzienlijke functie heeft in het verhaal (115). Daarnaast wordt in sommige scenes de kostumering en make-up geanalyseerd, dat een functie heeft in het narratief. Het kan op verschillende manieren ingezet worden, zoals het versterken van het beeld of verandering van karakter tonen. Daarnaast heeft het publiek enkele verwachtingen bij kostumering, waardoor aanpassingen hieraan opvallend zijn voor de betekenisgeving van een personage (119-123). Tenslotte wordt de focus gelegd op *staging* dat om het acteren en de bewegingen van het acteren in beeld brengen gaat. Door keuzes in de zichtbare elementen van acteren, zoals gebaren en gezichtsuitdrukkingen, en manieren van uitbeelden wordt bepaald wat de keuzes van de filmmakers zijn in het tonen van gender non-conformiteit (132-137).

2.3. Casus

Het beantwoorden van de onderzoeksvraag leidt een algemeen beeld van omgang met gender non-conformiteit bij de publieke omroepen, omdat vier grote mediaorganisaties worden geanalyseerd. Naast de overkoepelende organisatie de NPO wordt het beleid en media-aanbod van BNNVARA, AVROTROS en KRO-NCRV onderzocht.

Mediaorganisaties

De NPO is de mediaorganisatie dat volgens de Mediawet de publieke opdracht uitvoert voor Nederland. Om dit uit te voeren ontvangen zij overheidsgeld (“Mediawet 2008”). Het media-aanbod zendt de NPO op diverse kanalen uit, zodat het online-, televisie- en radio-aanbod beschikbaar is voor alle groepen in de samenleving. De organisatie van de NPO valt onder de verantwoordelijkheid van de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media en werken samen met de zes erkende publieke omroepen (“Wat doet de Nederlandse Publieke Omroep (NPO)”). Erkende omroepen moeten een minimum van 150.000 leden hebben en van elkaar verschillen in het aanspreken van bepaalde doelgroepen, zodat de hele samenleving wordt

betrokken bij de publieke omroep (“Welke omroepen zijn er?”). Omroepen BNNVARA, AVROTROS en KRO-NCRV zijn alle drie gericht op grote delen de samenleving en geven zelf aan volgens maatschappelijke waarde te werken. Om deze reden worden de omroepen geschikt gevonden om als casus te dienen voor een onderzoeksvraag dat gericht is een sociale groep in de samenleving. De omroepen willen een breed publiek aanspreken, waardoor zij zich ook zullen richten op gender non-conforme personen.

De AVRO en TROS fuseerde in 2014 (“Historie”). Als omroep zijn ze gericht op de maatschappij en op een leefbare samenleving. Om dit te behalen willen ze een grote bereikbaarheid genereren en de kernwaarden onafhankelijkheid, positiviteit en verbinding uitdragen (“Hier staan we voor”).

Ook de omroepen BNN en VARA werkten voor 2014 los van elkaar (*Beleidsplan 2016-2020* 5). De samengevoegde omroep wil in het aanbod grenzen opzoeken en impact maken op de samenleving (11). De mediaorganisatie richt zich op jonge mensen, mensen met een migratieachtergrond en praktisch opgeleide als hoofddoelgroepen, zodat deze grote groepen in de samenleving niet meer worden ondergerepresenteerd (*Mediamakers voor kansengelijkheid* 10). Met het aanbod zetten ze zich in op een open, gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving (3).

“Wij geloven dat de wereld eerlijker, groener en liever kan.”. De KRO-NCRV richt zich op maatschappelijke thema’s. Daarmee willen ze inzicht teweegbrengen om de wereld beter te maken op sociaal en duurzaam gebied (“Over ons”). De omroep is opgericht vanuit de katholieke en protestants-christelijke kerk, waardoor zingeving een belangrijk onderwerp is voor de omroep (*Beleidsplan 2022-2026* 5).

Beleidsstukken

Om het antwoord op de onderzoeksvraag in de huidige beleidsperiode te plaatsen dient het *Concessieplan 2022-2026* van de NPO als basis voor de beleidsanalyse. In het plan zijn de afspraken voor de Prestatieovereenkomst wettelijk vastgelegd tussen de NPO en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. In het plan zijn de doelstellingen vastgesteld omtrent media-aanbod en publieksbereik en is de Mediawet 2008 betrokken (“Prestatieovereenkomst”). Aangezien het document een uitkomst is van de afspraken tussen de NPO en het ministerie biedt het tevens de kaders voor de daaropvolgende beleidsperiode. Publieke omroepen geven invulling aan de afspraken door voorafgaand aan de nieuwe beleidsperiode een erkenningsaanvraag op te stellen. Op basis van de aanvragen wordt bepaald welke omroepen een erkenning krijgen voor de beleidsperiode om Nederland van media-aanbod te voorzien op de publieke zenders (“Aanvraag erkenning”).

Niet alle publieke omroepen blijken even transparant te zijn in het openbaar zetten van de erkenningsaanvraag. BNNVARA heeft als enige omroep de hele erkenningsaanvraag van 2022-2026 online staan (*Mediamakers voor kansengelijkheid. Beleidsplan 2022-2026*). KRO-NCRV heeft een onderdeel van de erkenningsaanvraag online gezet. Ze geven daarbij wel aan dat het online gezette beleidsplan onderdeel is van de erkenningsaanvraag. Het verschil met de volledige plannen van de NPO en BNNVARA is er minder informatie over financiën en wetgeving in terugkomt. Hierdoor zijn ze minder transparant, maar is het bestaande interessanter voor het publiek om te lezen (*Beleidsplan 2022-2026*). Daarentegen heeft AVROTROS geen meerjarenbeleidsplan online staan. Om deze reden is de webpagina “Jaarverslag 2022” gekozen voor de beleidsanalyse, zodat alle beleidsstukken in dezelfde periode worden geplaatst. Het jaarverslag is geen document, maar staat verwoord onder diverse thema’s uit te lichten op de website. (“Jaarverslag 2022”).

Media-aanbod

Naast de beleidsstukken wordt het media-aanbod van de publieke omroepen onderzocht. Om uiteindelijk een algemeen beeld te kunnen geven over gender non-conformiteit in het media-aanbod worden fictie en non-fictie programma's geanalyseerd. Aangezien de NPO geen programma's maakt worden alleen de erkende publieke omroepen in de analyse van het media-aanbod betrokken. De analyse van de beleidsstukken gaat in op de huidige beleidsperiode, waardoor voor de casus van het media-aanbod eerst is gekeken naar aanbod uit 2022-2023 over gender non-conformiteit. Echter bleken niet voldoende programma's binnen deze periode op gender non-conformiteit in te gaan, dat tevens het beperkte aanbod rond het onderwerp toont. Om deze reden is casus met betrekking tot het aanbod aangepast naar recente fictie en non-fictie programma's over gender non-conformiteit.

BNNVARA laat in *Oogappels* twee personages zien die op een eigen manier met gender non-conformiteit bezig zijn. Chris toont dit in zijn genderexpressie en Sammie heeft ervaart een transidentiteit ("Afl. 1"). Daarnaast helpt het programma *Ik durf het bijna niet te vragen* vooroordelen de wereld uit. Aan de sociale groep worden voor de samenleving herkenbare vragen gesteld. Het meest recente seizoen gaat in op non-binaire personen ("Non-binair").

KRO-NCRV introduceerde voor één van de hoofdrollen een non-binair personage, waarbij het idee was om hen zonder problematiek omtrent de genderidentiteit te tonen. Daarmee was de omroep de eerste met een non-binair karakter in een Nederlandse speelfilm of serie (De NieuwsBV). Het non-fictieprogramma *Hij, zij, hen* volgt personen met een transidentiteit. Dit seizoen is de toevoeging "hen" aan de programmatitel gedaan, waardoor ze verder gaan dan transitidentiteiten binnen binaire gendervormen (*Hij, zij, hen*).

AVROTROS voegde recentelijk een non-binair personage toe aan de langlopende serie *Flikken Maastricht* in de vorm van een bijrol. In seizoen 17 komt het personage Nico in een paar afleveringen voor, waardoor ook deze bekende serie de genderidentiteit van non-binair

zichtbaar maakt (“Nico”). In het actualiteiten programma *EenVandaag* kwam een item aanbod waarin de genderidentiteit non-binair aan het publiek werd uitgelegd. Non-binaire personen vertellen over diens ervaringen met de identiteit in de maatschappij. Ook al komt het fragment uit 2021, in vergelijking met verhalen uit recentere programma’s komen de ervaring overeen (“Continu uitleggen of je een jongen of een meisje bent: hoe het voelt om non-binair te zijn.”).

3. Theoretisch kader

Het theoretisch kader wordt gevormd rond genderidentiteit, mediarepresentatie en inclusiviteit. Literatuuronderzoek ingaande op deze onderwerpen zal de basis leggen voor het onderzoek waarbij genderstudies, filmstudies, *queer studies* en theorieën over inclusiviteit worden betrokken. Wetenschappelijke artikelen zullen de definitie bieden over gender in de huidige maatschappij, hoe mediarepresentatie invloed heeft op een sociale groep en welke betrekking inclusiviteit heeft op de samenleving. Met behulp van dit theoretische kader wordt het beleidsonderzoek en analyse van het media-aanbod op een theoretische manier ingestoken.

3.1. Gender

Gender non-conformiteit is een genderidentiteit (Van Caenegem, et al. 1281). Een genderidentiteit verwijst naar de mate waarin een persoon zichzelf voelt in vergelijking mensen die tot dezelfde genderidentiteit behoren (Steensma, et al. 289). Verschillen tussen genderidentiteiten zijn gebaseerd op biologische aspecten, sociale normen, gedachten over deze groep en hoe de relatie tot andere sociale groepen is (Sherif 377). Daarnaast is de genderidentiteit één van de vele sociale identiteiten die mensen aannemen (Burke, et al. 3). Psycholoog Paul Verhaeghe stelt dat, naast het zelf toekennen van een identiteit, de buitenwereld ook identiteiten toeschrijven aan mensen op basis van zichtbare kenmerken (9). Betekenisgeving aan deze zichtbare kenmerken wordt bepaald door maatschappelijke verwachtingen (Burke, et al. 3).

De wetenschappelijke benadering van genderidentiteit werd gevormd door feministische theorieën toen een betekenis aan gender werd gegeven. Binnen dit onderzoeksveld werd het gegeven van gender duidelijk door het verschil in maatschappelijke positie van mannen en vrouwen te onderzoeken. Professor in de psychiatrie Robert Stoller legde deze constatering als eerste uit. Hij concludeerde dat er een onderscheid is tussen gender en geslacht en startte daarmee de onderzoekstroming over gender (Halsema 170). Geslacht wordt bij de geboorte kenbaar en kent de vormen man en vrouw waarvan de baby één van deze twee

toegewezen krijgt. Echter worden geslacht en gender aan elkaar gekoppeld, waardoor de toewijzing ervoor zorgt dat ouders zich meteen gaan gedragen naar de gendervorm waarvan wordt gedacht dat deze past bij het geslacht. De betekenisgeving aan een genderidentiteit komt dus meteen aan het begin van het leven tot stand (Nicolai 156). De definitie over verschil tussen gender en geslacht leidde tot de conclusie dat de onderdrukking van vrouwen niet is verbonden aan het biologische aspect van geslacht. Het laat zien dat de sociale rollen en patronen die aan gender vastzitten, zorgen voor het positie verschil. Door de betekenisgeving van gender aan geslacht hij het alsof het vanuit het geslacht komt (Halsema 170).

3.1.1. De positie van de vrouw

De basis voor gendertheorieën binnen feministische studies werd gelegd door Simone De Beauvoir (O'Brien 534). De Franse De Beauvoir schreef in 1949 het boek *The Second Sex* waarin haar beroemde quote "No one is born, but rather becomes, a women." centraal stond (De Beauvoir 285). Gericht op genderongelijkheid toonde ook zij dat het verschil tussen man en vrouw niet biologisch bepaald is, maar door de maatschappij tot stand is gekomen (Holmes 3). Ze constateerde dat in de maatschappij vrouwen door een actief proces van culturele en historisch mogelijkheden vrouw worden (Halsema 339). Met dit inzicht werd middels feministische perspectief duidelijk dat gender een veranderbaar sociaal construct is dat vastzit aan maatschappelijke verwachtingen bij gendervormen door de samenleving (Van der Tuin 20-21).

Over de man-vrouw verhouding schreef De Beauvoir vervolgens over de term *The Other*. De vrouw is altijd *The Other* ten aanzien van de man. De man fungeert daarin als norm en ziet de vrouw als anders (Kitzinger, et al. 3). Deze kijk op sociale verhoudingen waarin één sociale groep de norm is en ander als 'anders' wordt gezien, heeft ook effect gehad op andere onderzoeksvelden over sociale groepen (1).

Verder kaartte De Beauvoir de binaire oppositie tussen man en vrouw aan (Van der Tuin 27). In de binaire constructie is gender in tweeën verdeel en zijn de groepen tegenovergesteld aan elkaar (Cranny-Francis et al. 2). De term ‘genderen’, geslachtsloze termen als typerend mannelijk of vrouwelijk zien, geeft duidelijkheid over de binaire oppositie. Mannelijke benamingen zijn meestal actief, waardoor passieve termen automatisch als vrouwelijk worden gezien. De tweederangspositie van de vrouw als *The Other* wordt hiermee bevestigd (Van der Tuin 27).

3.1.2. Het sociale construct van gender

Filosoof Judith Butler's bevindingen over de betekenis van gender worden gezien als vervolg op de theorieën over gender uit feministische studies (O'Brien 534). In *Gender Trouble* beschreef Butler diens performativiteitstheorie als uitbreiding op De Beauvoir die stelde dat vrouwen vrouw worden door de normen in de maatschappij (Halsema 339). De performativiteitstheorie is leidend geweest in het onderzoek naar de betekenis van gender dat door de maatschappij wordt gegeven. Butler gaf aan dat gender direct aan een lichaam wordt toegekend door het geboortegeslacht, waardoor niemand bestaat zonder gender. Bij de geboorte start direct het sociale bestaan, omdat er geen leven zonder sociaal bestaan is. Hierdoor bestaat het ‘natuurlijke’ lichaam zonder gender ook niet. Deze bevinding wordt vervolgd in Butlers theorie dat gender niet iets is dat iemand ‘is’, maar wat iemand ‘doet’ met het lichaam (Salih 55). Doordat het lichaam gender uitvoert als *performance* lijkt de betekenis van gender een natuurlijk gegeven (Butler 154). Echter vindt performativiteit plaats door het letterlijk uitvoeren en herhalen van sociale normen, waardoor de performativiteit zorgt voor een sociale gewoonte (Halsema 337). De handelingen zijn hierdoor gestileerd en gemaakt op basis van de maatschappelijke verwachtingen bij gendernormen. Daarbij is het doel van de *performance* om de uitvoerder zelf en anderen te doen geloven dat de genderrol van de uitvoerder past bij de persoon. Wat voor betekenis de maatschappij toekent aan genderrollen kan veranderen in tijd. Daarnaast kan de willekeurige relatie tussen handelingen ook voor een nieuwe relatie zorgen.

Deze aspecten zorgen ervoor dat gender gebaseerd is op maatschappelijke normen, verwachtingen en geen stabiele betekenis kent in tijd waardoor het een sociaal construct is (Butler 154).

3.2. *Queer*

Het brede begrip *queer* wordt als overkoepelende term gebruikt voor mensen uit de *LGBTQ+* gemeenschap of iedereen die zich identificeert met een gemarginaliseerde seksuele identiteit (Raymon 98). Het gebruik van de term *queer* kent van oudsher een negatieve betekenis, omdat het als homofobische benaming werd gebruikt (Jagose 1). Met *queer* werden de denigrerende benamingen bedoeld en alles wat als raar en abnormaal aan homoseksualiteit werd gezien (McCann, et al. 2). Ondanks de negatieve lading werd het begrip geïntroduceerd in wetenschappelijke theorieën en werd de eerdere betekenis ervan overwonnen (Walters 833). Tegenwoordig is *queer* een paraplueterm voor gemarginaliseerde seksuele en gender identiteiten (Jagose 1).

3.2.1. *Queer* theorieën

Het introduceren van *Queer studies* was in de jaren 90 een reactie op de beperkte visie van *Lesbian and Gay studies* (Jagose 1). Volgens onderzoekers ging *Lesbian and Gay studies* voornamelijk in op homoseksualiteit bij mannen en vrouwen en niet in op andere gemarginaliseerde groepen binnen de brede *LGBT+* gemeenschap. Een belangrijk punt voor de nieuwe onderzoekstroming was dan ook dat het woord *queer* niet een andere benaming werd voor *gay*. *Queer* geeft betekenis aan een aparte identiteitscategorie of kan gebruikt worden als paraplubeschrijving. De term wordt alleen correct gebruikt in de context van niet-heteronormativiteit stelden de onderzoekers (Griffney 73).

De term wordt alleen correct gebruikt in de context van niet-heteronormativiteit, stelden de onderzoekers (Griffney 73).

Naast uitbreiding op het gebied van *Lesbian and Gay studies* startte onderzoek naar *queer* theorieën vanuit de behoefte om erachter te komen waarom bepaalde sociale groepen er meer toe doen dan anderen. *Queer* theorieën werden onderzocht vanuit de gedachte om sociale gelijkheid te bereiken en gingen verder in op eerdere theorieën over identiteit en seksualiteit (Watson 69). Daarbij legden feministisch onderzoek dat ook was gericht op sociale ongelijkheid de basis (71). Eve Segwick was een toonaangevende wetenschapper op het gebied van *Queer* theorieën (Warner 1). In haar boek *Between Men: English Literature and Male Homosociale Desire* werd gesteld dat homofobie voortkomt uit de hedendaagse hetero mannelijke homosociëteit, waarin hetero mannen een vriendschappelijke en niet seksuele relatie met elkaar hebben. Daarbij toonde ze aan dat de mannelijke samenhang daarin, bij het voorstellen van dominantie van de vrouw, homoseksuele uitingen verwerpelijk maakt. Hierbij werd de homoseksueel gezien als gefaald, maar tegelijkertijd als bedreigend en een afgewezen versie van henzelf (Warner 4).

Judith Butler ging binnen *queer* theorieën verder in op de sociale ongelijkheid dat bestaat door de dominante positie van heteronormativiteit in de samenleving. Volgens Butler leven we in een de heteroseksuele matrix. In de matrix wordt heteroseksualiteit als norm gezien en moet de samenleving daaraan voldoen binnen de kaders van de matrix (Bracke 14). Butler legt de matrix uit als “that grid of cultural intelligibility through which bodies, gender, and desires are naturalized.” (Butler 151). In de matrix is bepaald dat het draait om het lichaam en dat doet er alleen toe wanneer geslacht, gender en verlangen samenhangen in het kader dat wordt gestructureerd door heteroseksualiteit. Door deze drie samenhangende componenten bestaan alleen de binaire gendervormen (Brady, et al. 43). Cisgender personen passen in de matrix, omdat deze mensen zich hun leven verbonden voelen met de genderverwachtingen en -eigenschappen die passen bij het geslacht van de geboorte (Cava 1). Aan de binaire gendervormen wordt heteroseksualiteit gekoppeld om deze seksuele geaardheid veilig te stellen

door verwachtingen van binaire gendervormen aan handelingen te koppelen en deze te blijven herhalen (Brady, et al. 43). Wanneer mensen niet aan verwachtingen voldoen of ermee breken, wijken ze af van de door de maatschappij gezette normen en worden ze gezien als bedreiging (Jørgensen, et al. 20). Aangezien het naleven door de herhalingen automatisch gaat, werkt de matrix zelfvoorzienend en blijft het bestaan (Atkinson, et al. 17).

Aangezien gender een *performance* is dat wordt uitgevoerd op basis van sociale verwachtingen bij genderrollen het lichaam een passieve drager van de culturele betekenissen. Echter stelt Butler dat het lichaam geen passieve drager is voor bijvoorbeeld genderidentiteit, omdat het lichaam betekenis krijgt door taal. De betekenis dat door taal wordt gegeven is gebaseerd op sociaal culturele en historische context. Daarbij kent taal kent geen vaste betekenis, omdat een geciteerde zin een andere betekenis kent in een nieuwe context (Halseman 29-30).

3.2.2. Gender non-conformiteit

In de heteroseksuele matrix wordt dus enkel uitgegaan van de gendervormen van man en vrouw (Brady, et al. 43). Echter gaan genderidentiteiten verder dan de binaire gendernormen (Losty 40). Hierdoor wordt een genderidentiteit buiten de binaire gendernormen gezien als een gemarginaliseerde groep in de maatschappij (Richards et al. 96). Een overkoepelende term voor de sociale minderheidsgroep buiten de binaire gendervormen is gender non-conformiteit (Van Caenegem, et al. 1281). Net als bij andere genderidentiteiten worden gender non-conforme personen in een psychologische relatie tot deze gendercategorie aangetrokken. Behoren tot deze genderidentiteit sluit automatisch een andere categorie uit (Sherif 376).

Bij gender non-conforme personen gaat het om mensen waarvan de genderexpressie, bijvoorbeeld gedrag of kleding, anders is dan de maatschappelijke verwachtingen. Deze verwachtingen zijn gebaseerd op gender dat aan iemand is toegewezen bij de geboorte door het geslacht (Van Caenegem, et al. 1281). De groep van gender non-conforme personen is breed,

omdat het bestaat uit een combinatie van mensen met verschillende transidentiteiten. Iemand heeft een transidentiteit wanneer de verwachtingen van genderrollen en geslacht niet overeenkomen, waardoor gender non-conforme personen altijd een transidentiteit hebben (Monro 5). Genderdysforie wordt ervaren als mensen ongemak aan de transidentiteit ondervinden (Coleman, et al. 168).

Een paraplueterm voor genderidentiteiten die gender non-conformiteit ervaren is 'transgender'. Het zijn mensen die zich niet volgens de verwachtingen van diens gender voelen dat bij het geboortegeslacht is toegekend. Dat wil zeggen dat zij zich als man een vrouw voelen, andersom of geen van beide (Kuyper 6). Transgender personen kunnen ervoor kiezen om diens levenswijze aan te passen naar de verwachtingen behorend bij het andere geslacht. In een transitie kunnen ze voor een operatie of hormonale behandeling kiezen om het lichaam te veranderen. Van oudsher werd het begrip 'transgender' opgezet om zich te onderscheiden van mensen die een medische transitie ondergingen, zoals transseksuelen. Ondertussen valt iedereen onder de paraplueterm. Een recentere toevoeging aan de term zijn de definities van transman of transvrouw om de transidentiteit te blijven erkennen na het aannemen van de andere genderidentiteit (Van Eijk 4-5). Verder zijn non-binaire mensen gender non-conform, omdat zij buiten, tussenin of zich herkennen in beide gendervormen en niet met specifiek één vorm (Losty 40). Deze groep wil zich vooral niet in de hokjes van man en vrouw plaatsen. Dat komt overeen met mensen die genderfluïde zijn. Zij binden zich niet aan één gender vast en geven aan dat de verbondenheid bij een gender kan veranderen in tijd (Elaut 2). Daarnaast betekend A-gender dat iemand zich niet met een gender wil identificeren (Nadal, et al.). Bovendien voldoen intersekse mensen ook niet aan de verwachtingen van de maatschappij. Deze mensen worden geboren met geslachtskenmerken welke afwijken en niet binnen één van de twee geslachtsvormen vallen. Vroeger werd dit fenomeen geheimgehouden voor kinderen en werd er voor hen een keuze in geslacht gemaakt. De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor

deze geslachtsvorming (Van Heesch 11-12). Gender non-conforme personen kennen dus veel diversiteit in genderidentiteiten. Echter moet ook binnen deze groep rekening gehouden worden met diversiteit door de combinatie met andere identiteiten, zoals het verschil in leeftijden of achtergronden (Motmans, et al. 120).

3.3. Mediarepresentatie

Representatie in media gaat over een afbeelding of weergave dat wordt overgedragen op de ontvanger middels taalgebruik, symbolen en beeld. In de hedendaagse cultuur is representatie een essentieel onderdeel. Dat komt door gevolg dat representatie heeft op het vormen van meningen (Hall, et al 15). Deze meningen hebben uiteindelijk effect op het bepalen van maatschappelijke normen (Anderson, et al. 276). Hoe de media een onderwerp als gender neerzet, is dus bepalend voor de normen rondom gender in de maatschappij. Vooral als de representatie vaker op dezelfde manier wordt getoond (Dyer 2).

Media-boodschappen worden zo neergezet dat mensen aangespoord worden deze te volgen. Een langetermijneffect van het volgen van media-boodschappen is dat het leidt tot verandering in persoonlijkheid, percepties en het gedrag (Anderson, et al. 276). In de samenleving wordt media gebruikt als informatiebron waarop keuzes gebaseerd worden. Connie De Boer en Swantje Brennecke leggen in het boek *Media en publiek* uit dat de eerste media-theorieën gingen over de macht van massamedia als communicatie en informatiebron. Deze theorieën werden samengevat onder de naam 'almacht van de media-theorie' waarin de bevinding was dat media bijna iedereen bereikt. Daarbij zou een directe samenhang bestaan tussen de strekking van de boodschap en het werkelijke effect ervan op de ontvanger (18). Door onderzoekers zoals Joseph Klapper werd bekritiseerd dat een boodschap precies wordt overgenomen. In het 'model van beperkte effecten' veronderstelde Klapper dat het effect beperkter was (17). Hij concludeerde dat mensen een beperkt media-aanbod zien en selectief waarnemen, omdat ze het media-aanbod verschillend interpreteren. Het is daarom onmogelijk

dat alle media op iedereen hetzelfde effect heeft (Valkenburg 18). De ontvanger heeft eigen opvattingen over een onderwerp, waardoor representatie anders kan overkomen. Daarnaast spelen ook de opvattingen en ervaringen mee van degene die het aanbod in beeld brengt. Vanuit de zender en ontvanger zorgen dus verschillende elementen voor het effect dat media heeft op de overdracht van representatie (Vertoont 12-13).

3.3.1. Manier van kijken

Filmtheoreticus Christian Metz benadrukte het belang van de juiste representatie in media. Hij ging in op de manier van kijken door psychoanalyse te betrekken bij film. Door deze combinatie kwam hij bij de fascinerende blik dat film kijken veroorzaakt, omdat de kijker zich identificeert met het beeld (Metz 56).

De manier van kijken naar film kwam ook terug in onderzoek naar representatie van gender op beeld. Binnen filmstudies startte deze invalshoek bij feministische theorieën over de vrouw, klasse en genderongelijkheid in film (Smelik 269). In 1975 publiceerde Laura Mulvey haar essay “Visual Pleasure and Narrative Cinema.” waarin werd uitgelegd hoe er naar beeld gekeken wordt en op welke manier dat beeld tot het publiek wordt gebracht. Deze innovatieve ideeën lieten zien hoe ongelijkheid de klassieke Hollywoodfilm vanaf 1920 had beïnvloed (Mulvey 803-806). De ongelijkheid introduceerde Mulvey in haar theorie: *The male gaze*. *The male gaze* (de mannelijke blik) is volgens Mulvey op drie manieren zichtbaar in film. Ten eerste ontstaat de mannelijke blik door de samenhang van personage, camera en kijker. De camera toont het mannelijk perspectief van de personage aan de kijker (Smelik 270). Ten tweede wordt de vrouw neergezet als seksueel object voor mannen om naar te kijken als lustobject (Mulvey 806). In deze conclusie gaat zij in op de term ‘scopofolie’ van Sigmund Freud dat veronderstelde dat erotiek en de seksuele handeling begint met kijken (Smelik 24). Door scopofilie ontstaat een voyeuristische blik. Deze blik gaat gepaard met een vorm van macht dat de kijker heeft over het beeld. Hierdoor kan de blik neigen naar een sadistische manier van

kijken naar het lustobject, oftewel de vrouw (Neale 11). Tenslotte stelde Mulvey het volgende: “In a world ordered by sexual imbalance, pleasure in looking has been split between active/male and passive/female. The determining male gaze projects it’s phantasy on the female figure which is styled accordingly.” (808). Door het eenzijdige beeld van de passieve vrouw wordt de vrouw neergezet om naar gekeken te worden. Daarentegen is de man passief waardoor hij actie toont en degene is die kijkt naar de vrouw (808). De reden voor het weergeven van gender door *The male gaze* komt volgens Mulvey door het gevoel van bedreiging dat de man voelt, aangezien de vrouw anders is dan hem (Smelik 270).

3.3.2. Genderrepresentatie

De manier van mediarepresentatie zorgt dus voor de betekenis van sociale groepen en identiteiten en de maatschappelijke normen daarover. Stuart Hall onderzocht representatie van sociale groepen in de media. Hij betoogde dat media-uitingen vol zitten met gedachtes en visies over diverse praktijken die de perceptie van de realiteit vormen. Deze veronderstellingen reproduceren de hegemonie van de maatschappij, waardoor ongelijkheid blijft bestaan (Rojek 51). Analyses over de representatie en beeldvorming in de media van sociale groepen gaan in op twee aspecten; erkenning en respect. Ten eerste wordt erkenning gericht op kwantitatieve representatie waarbij wordt gekeken naar aantallen van weergave van sociale groepen. Conclusies laten onderrepresentatie van sociale groepen zien waardoor deze groepen niet voldoende erkenning krijgen. Het tweede aspect is respect en draait om de manier waarop een sociale groep wordt getoond. Als dit op een respectvolle manier gebeurt, wordt de complexiteit en menselijkheid van de groepen laten zien. Echter gebeurt dit vaak op een vlakke manier en volgens stereotyperingen (Ward, et al. 179). Richard Dyer is filmtheoreticus en gespecialiseerd in representatie. Hij definieert stereotypering als “a stereotype is a taken to express a general agreement about a social group, as if that agreement arose before, and independently of the stereotype’ (Dyer 16). Een stereotypering is dus een kenmerk of opvatting dat wordt geassocieerd met een hele groep, waarbij niet wordt gekeken naar het individu. De opvatting is

vaak onjuist, waardoor het niet eerlijk is om de groep zo te tonen. Stereotyperingen binnen gender gaan over opvattingen die mannen en vrouwen van elkaar onderscheiden. De nadruk ligt daarbij op wat de groepen volgens verwachtingen zouden moeten zijn. De kenmerken van verschillen gaan over gedrag bij genderrollen, fysieke kenmerken of het beroep (178). In de media wordt dit tegengegaan door genderdiversiteit te tonen. Dat houdt in dat verschillende uitingen en ervaringen binnen de aspecten van genderidentiteit en genderexpressie worden laten zien. (Kuyper 6).

2.2.3. *Queer* representatie

In de hedendaagse populaire media en cultuur wordt heteronormativiteit als natuurlijke variant gezien. Afwijkende vormen zijn dat automatisch niet en worden als *The other* bestempeld (Raymon 98). Bewustwording over representatie van *queer* personen begon met de publicatie van het boek *The Celluloid Closet: Homosexuality in the Movies*, geschreven door Vito Russo. Het boek uit 1981 concludeerde op basis van 300 films hoe homoseksualiteit werd gerepresenteerd (Baker 42). Russo relateerde homofobisch geweld aan de stereotyperende representatie van homoseksualiteit in film. Hierdoor maakte hij de urgentie voor nodige verandering kenbaar (Rodriguez 2). Daaropvolgend heeft er verandering plaatsgevonden in de manier waarop *queer* personen worden gerepresenteerd laten recentere onderzoeken zien. “Positive Representation of Gay Characters in Movies for Reducing Homophobia.” stellen dat positieve verhaallijnen omtrent homoseksualiteit de homofobie in de maatschappij kan terugdringen (Madžarević, et al. 909). Ook blijkt dat de bijdrage van LGBTQ- *community* leden aan het narratief regelmatig klein is in de vorm van een bijrol. Bovendien worden ze vaak als slachtoffer neergezet en er geen positief beeld ontstaat (Rodriguez 2). Overeenkomend worden transgender personen worden op een negatieve of stereotyperende manier gerepresenteerd. Door de sterke gedachte van de maatschappij over mannelijk- en vrouwelijkheid is het verloop van transitie nauwelijks zichtbaar. Ze worden voornamelijk voor of na de transitie getoond, wanneer ze het meest aan de binaire verwachtingen voldoen (McLaren, et al. 172.). Echter is er

voortgang te zien door meer in te gaan op de transitie, waardoor de complexiteit van de genderidentiteit wordt zichtbaar wordt (176). De verhalen van transpersonen worden vaker in media getoond en wordt opgemerkt dat het aantal dat zich als transgender identificeert daardoor is gestegen (Baker 1801). Echter zijn non-binaire personen nog weinig in de media te zien, waardoor representatie mist (Elaut 2). In de beperkte representatie worden ze vaak getoond als androgyn waardoor een mix van mannelijk en vrouwelijke kenmerken wordt gebruikt (Richards, et al 109). Om die zichtbaarheid te verbeteren is het belangrijk om non-binaire personen te casten, zodat zij de non-binaire karakters spelen. Op deze manier worden ze betrokken bij de media en wordt laten zien dat het acteren ook voor hen een vak is (Mushro 147).

3.4. Inclusiviteit

De diversiteit van de Nederlandse samenleving is de afgelopen decennia toegenomen (Van den Bulk 9). De term diversiteit gaat over de uiteenlopende verschillen tussen mensen in zichtbare, zoals uiterlijke kenmerken, en onzichtbare kenmerken, zoals seksuele voorkeur (De Vries, et al. 297). Richten op een inclusieve samenleving is daarom een noodzakelijk en actueel onderwerp (Çelik 74). De betekenis van het begrip inclusie kent de herkomst in exclusie. In wetenschappelijk onderzoek werd met exclusie gebrek aan kansen in sociale participatie, economische of politieke maatschappij bedoelt. Dat gemis komt door missende middelen, rechten of diensten (Zemni, et al. 60). Inclusiviteit wordt gezien als het gevolg van diversiteit, zodat de diverse mensen mee kunnen doen aan de samenleving op diens eigen manier. Als dit niet het geval is worden deze mensen door het inzetten op inclusiviteit ondersteund om deel te nemen aan de maatschappij (Van Houten 45). Een manier om dat te bereiken is inzetten op toegankelijkheid, waardoor barrières worden weggehaald en betrokkenheid wordt bevorderd (Mol 38).

In het artikel van onder andere Lynn M. Shore “Inclusion and Diversity in Work Groups: A Review and Model for Future Research.” wordt geconcludeerd dat inclusiviteit uit de thema’s ‘verbonden’ en ‘uniek’ bestaat (1265). Specialist in HRM en bestuurs- en organisatievraagstukken Saniye Çelik omschrijft inclusie als: “de ruimte en waardering voor authenticiteit en eigenheid, én verwijzen naar het gevoel ergens bij te horen en er een natuurlijk onderdeel van te zijn.” (354). Door inclusiviteit wordt dus rekening gehouden met de unieke verschillen tussen mensen dat voor diversiteit zorgt. Mensen worden verbonden aan elkaar, zodat het individu of de sociale groep betrokken wordt bij de samenleving. Inclusiviteit wordt gezien als wisselwerking, omdat de het pas bereikt wordt wanneer de sociale groep of het individu zelf ook voelt betrokken te willen worden bij de samenleving (354).

3.4.1. Intersectionaliteit

Met inclusiviteit wordt dus niet alleen gericht op de hele sociale groep, maar ook op het individu. Een essentieel onderdeel van kritisch onderzoek doen naar inclusie van sociale groepen, individuen en ongelijkheid is door tekening houden met intersectionaliteit (Gouma, et al. 345). In 1989 constateerde hoogleraar en burgerrechtenactivist Kimberlé Crenshaw dat binnen sociale groepen intersectionaliteit plaatsvindt, omdat individuen verschillende identiteiten hebben waarin ze ongelijkheid ervaren, zoals iemands gender, ras of klasse. Ze noemt intersectionaliteit een kruiswerking van verschillende identiteiten die met elkaar in relatie staan en niet los van elkaar bekeken kunnen worden. De identiteiten overlappen en versterken elkaar. Crenshaw gaat in op feministische onderzoeken waarin een eenzijdige conclusie wordt gegeven, omdat het niet ingaat op de verschillende identiteiten die vrouwen naast vrouw zijn hebben. Hierdoor wordt geen rekening gehouden met verschillende rassen of klasse en wordt alleen gericht op geprivilegieerde vrouwen. De klasse of het ras van iemand heeft wel invloed op de mate marginalisatie in de samenleving, zoals dat een zwarte vrouw andere discriminatie ervaart dan een witte vrouw (Crewshaw 139). De theorie over intersectionaliteit is toe te passen op verschillende sociale groepen, dus ook gender non-

conformiteit. Ook hierin ervaren sommige meer privilege dan anderen aangezien binnen de groepen gender non-conforme personen ook divers is van zichzelf (Motmans, et al. 120).

3.4.2. Inclusiviteitsbeleid

Organisaties gaan door een inclusiviteitsbeleid in op het betrekken sociale groepen bij de organisatie om diversiteit en inclusie te bevorderen (Van Houten 45). Aangezien inclusiviteit noodzakelijk is in de samenleving is dit ook voor de publieke sector een belangrijk punt om op te richten. De NPO is onderdeel van de publieke sector omdat het overheidsgeld krijgt (“Mediawet 2008”). Deze sector is er dus voor de bevolking en wil inclusiever worden, omdat dat bijdraagt aan de samenleving (Çelik 353). In het beleid komen diverse punten aan bod welke voor inclusiviteit moeten zorgen. Een beleidsonderdeel om diverse sociale groepen te betrekken is *mainstreaming*. De term werd voor het eerst gebruikt in de vorm van *gender mainstreaming* waarmee gelijke kansen voor vrouwen in een nieuwe en structurele beleidsstrategie werden opgenomen. Voorheen werd gericht op sociale groepen door specifieke maatregelen, maar door *mainstreaming* te introduceren werd gelijkheid op structurele basis toegevoegd in de algemene beleidsprocessen (Nelen 33).

Een onderdeel van het inclusiviteitsbeleid is diversiteit in werknemers (Van der Lee, et al. 262). Het blijkt dat gendergelijkheid nog niet bestaat op de werkvloer, omdat vrouwen en transgender personen hier nog uitdagingen in ervaren (Jans, et al. 228). Om inclusie op de werkvloer meer te bevorderen en uitdagingen tegen te gaan, wordt gericht op een diverse organisatie. Daarin staan openheid en waardering voorop op de medewerkers te betrekken. Uiteindelijk heeft deze inclusie effect op de motivatie voor het werk. Daarnaast is een diverse werkomgeving essentieel voor een succesvol inclusiviteitsbeleid. Echter is er een kans dat diversiteit en de verschillen tussen mensen voor meer conflicten en miscommunicatie zorgt, waardoor het een uitdaging blijft (Çelik 355).

4. Beleidsanalyse: tekstuele analyse van de publieke omroepen

Middels deze beleidsanalyse is onderzoek gedaan naar het inclusiviteitsbeleid van de Nederlandse publieke omroepen. De beleidsdocumenten uit de periode van 2022-2026 van de NPO, BNNVARA, KRO-NCRV en AVROTROS zijn hierbij betrokken. Vooraf is data geselecteerd dat ingaat op diversiteit, representatie, genderidentiteit en *queer*. Uit de methode bleken de thema's impact en diversiteit overkoepelend in het inclusiviteitsbeleid van de publieke omroepen. Daarnaast kwamen deze thema's het meeste terug in NPO's *Concessiebeleidsplan 2022-2026*. Aangezien dit document als kader dient voor de beleidsperiode van 2022-2026, worden de daarin besproken onderwerpen ook belangrijk gevonden voor de beleidsstukken van de aangesloten publieke omroepen. Binnen 'impact' en 'diversiteit' komen categorieën en belangrijke thema's aan bod die ingaan op inclusiviteit. Afsluitend worden in de deelconclusie van de beleidsanalyse concluderende uitspraken gedaan over het inclusiviteitsbeleid van de NPO en aangesloten omroepen.

4.1. Impact

De uitkomst van de beleidsanalyse, waarin 'impact' als overkoepelend thema wordt gezien, maakt duidelijk dat 'impact' een belangrijk onderdeel is van het beleid met betrekking tot inclusiviteit. Er worden meerdere passages in het beleid gewijd aan het maken van 'impact' en 'impact' wordt genoemd als streefpunt (*Concessiebeleidsplan 6*). Impact maken op inclusiviteit, waaronder de sociale groep van gender non-conforme personen, ziet de NPO dus als essentieel onderdeel van de concessieperiode. In dit hoofdstuk wordt uitgelicht op welke manieren invulling wordt gegeven aan impact maken in het inclusiviteitsbeleid.

4.1.1. De rol van de mediaorganisaties

Als publieke omroepen zijn de mediaorganisaties een betrouwbare partij in de maatschappij (*Concessiebeleidsplan 31*). Deze rol hebben zij, omdat de organisaties zonder politieke invloeden en geheel onafhankelijk werken ("Onafhankelijk"). Het uitvoeren van de maatschappelijke opdracht, die de NPO naar eigen zeggen heeft, komt door de verankering van

de NPO in de Nederlandse samenleving (8). Door deze stevige verankering in de Nederlandse maatschappij en de onafhankelijke positie maakt de NPO, in het uitvoeren van de maatschappelijke opdracht, impact op het maatschappelijk belang.

De aangesloten publieke omroepen gaan in op maatschappelijk belang door in de beleidsstukken uit te lichten hoe zij hun maatschappelijke bijdrage realiseren. Ten eerste noemt KRO-NCRV dat zij een centrale plek in de samenleving innemen. Deze positie willen ze in de concessieperiode verder ontwikkelen door groei te realiseren van maatschappelijke impact (3). BNNVARA wil als omroep het meest geassocieerd worden met maatschappelijke thema's (24). Door dit statement laat de omroep zien maatschappelijk belang als onderdeel van hun identiteit te erkennen. Tenslotte draagt AVROTROS in maatschappelijke bijdragen, bij aan een rechtvaardige en veilige samenleving ("Dit zijn wij."). De aangesloten omroepen zien maatschappelijk belang als uitgangspunt. Impact op maatschappelijk belang wordt uitgevoerd door het innemen van de centrale positie in de maatschappij, maatschappelijk belang als onderdeel van de identiteit te zien en bij te dragen aan de samenleving.

4.1.2. Impact in missie

Het streven naar impact doen de omroepen ook met een eigen missie en visie. Het woord 'missie' is een variatie op het Latijnse woord 'mittere' wat 'uitdragen' betekent. In een missie wordt geformuleerd wat een organisatie wil uitdragen de samenleving (Koster, et al. 2). Eén van de elementen van een missie is het tonen van de normen, waarden en overtuigingen van de organisatie om duidelijk te maken welke belangen centraal staan (3). De missie van de NPO luidt als volgt: Van waarde zijn voor iedereen. "Van waarde zijn" is hierin het belang dat voor de NPO centraal staat. Verderop in het concessieplan wordt aangegeven dat ze op persoonlijk en maatschappelijk gebied waarde willen leveren (3).

Hoe en in welke vorm ze waardevol willen zijn op persoonlijk en maatschappelijk gebied wordt aangegeven in de maatschappelijke betekenis. Aan de hand van zeven punten

toont de maatschappelijke betekenis hoe de NPO zorgt voor waarde voor iedereen in de maatschappij. Ten eerste wil de NPO onafhankelijk en betrouwbaar zijn. Ten tweede willen zij inwoners van Nederland samenbrengen. Daarnaast voorziet de NPO in een gevarieerde, veelkleurige aanbodmix dat ingaat op publieksbehoefte. Verder voldoet het aanbod aan de hoge kwaliteitsstandaard, representeren en duiden ze betrouwbaar en respectvol opvattingen en achtergronden en zijn ze aanjager van innovatie. Tenslotte scheppen ze een vruchtbare creatieve sector (6). Zodoende kan de NPO van waarde zijn door maatschappelijke betekenis te bieden.

Het tweede onderdeel van de missie is het kenbaar maken van ambities en intenties (Koster, et al. 3). De NPO maakt door de formulering van de missie kenbaar dat ze ambiëren om iedereen te bereiken. Door het woord 'iedereen' te gebruiken sluiten ze niemand buiten en betrekken ze alle sociale groepen bij de missie. Uit de formulering van de missie komt naar voren dat impact bij de NPO wordt gecreëerd door van maatschappelijke betekenis te zijn voor alle sociale groepen.

De missie van BNNVARA stelt dat zij voor een open, gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving zijn (32). Het benoemen van de gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving komt voort uit het sociale principe van de omroep om naar kansengelijkheid te streven (3). Dit streven staat ook op de voorkant van het beleidsdocument, waaruit blijkt dat kansengelijkheid het centrale thema van de organisatie is. Impact willen ze dus maken op kansengelijkheid dat ze in een open, gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving ambiëren.

“De omroep voor ons” is de missie van AVROTROS. Ter verduidelijking schrijft de omroep dat ze met deze missie helder willen maken er voor iedereen te zijn, ongeacht herkomst of opleiding, en daarbij Nederland wil verenigen (“Organisatie & Bestuur”). Hoe ze impact willen maken met de missie wordt duidelijk in de omschrijving. Het centrale thema in de missie is ‘alle Nederlanders verenigen’, waarbij de omroep ambiëert om iedereen te bereiken.

“De wereld kan eerlijker, groener en liever.”, dat is de missie van de KRO-NCRV (“Wie we zijn”). Om het centrale thema, dat draait om een betere wereld waar te maken, zien ze zichzelf als de verbindende, groene en zingevende factor in de maatschappij. Bij deze factoren heeft de omroep drie domeinen vastgesteld, die voor richting en inspiratie in de programmering moeten zorgen, te weten: zingeven, samenleven en doorgeven. Alle drie deze domeinen betrekken het betreffende onderwerp van het domein op de samenleving, maar laten ook sterk de zien hoe de identiteit van de omroep verwerkt is in het domein. Daarbij gaan ze in op hoe de identiteit bijdraagt aan impact maken op de domeinen (8). Van oorsprong is de omroep een protestants-christelijke mediaorganisatie dat volgens hen een belangrijk onderdeel is van de identiteit en de missie (15). KRO-NCRV wil impact maken op een lievere, groenere en eerlijkere wereld en ambieert dat dit wordt bereikt door het inzetten van de eigen identiteit.

Vanuit de missies van de omroepen wordt duidelijk, door keuze van hun centrale thema, waar de organisaties impact op willen maken. Via de ambities komt naar voren welk aspect voor hen belangrijk is bij de impact.

4.1.3. Samenleving en individu

Een terugkerend onderwerp in de beleidsdocumenten is verbinding. De omroepen richten zich op het verbinden van de samenleving om zo impact te maken.

De NPO kan, door het zijn van de verbindende factor, voor de impact zorgen op het samenbrengen van de samenleving (5). Volgens de NPO is een verbonden samenleving een urgentie voor deze tijd, dit vanwege de maatschappelijke tegenstellingen. Om deze reden noemt de NPO ‘verbinden’ als één van de ambities voor deze concessieperiode (4). In navolging hiervan hebben de andere omroepen ‘verbinden’ ook opgenomen in hun beleid. De omroepen geven in hun beleid aan op welke manie zij een verbonden samenleving bereiken.

Deze urgentie van de ambitie ziet AVROTROS ook, ze benoemt dat de polarisatie in de samenleving aan het toenemen is (“Gezamenlijke beleving”). In het verbinden richt

AVROTROS zich op cultuur. Volgens de omroep zorgt cultuur in het aanbod voor het definiëren van mensen. Door te definiëren, zullen mensen elkaar meer begrijpen (“Culturele ontwikkeling”; “Gezamenlijke beleving”).

Overeenkomend stelt BNNVARA dat begrip voor elkaar bijdraagt aan een inclusieve samenleving (21). En geeft KRO-NCRV aan dat begrip voor elkaar een essentieel onderdeel is in het samenleven met elkaar (8). Impact maken, als verbindende factor, zetten de omroepen in om meer onderling begrip in de samenleving te krijgen. ‘Elkaar begrijpen’ is in deze tijd belangrijk vanwege de maatschappelijke tegenstellingen en toenemende polarisatie in de samenleving.

Naast dat de omroepen richten op de samenleving, waarbij de focus op grotere sociale groepen wordt gelegd, is er ook aandacht voor het individu. Dit ook met als inzet om meer begrip voor elkaar te krijgen. In de maatschappelijke betekenis van de NPO komt het samenbrengen van de Nederlanders terug. Eén van de focuspunten daarvan is het individueel welzijn (6). Volgens de NPO, verschillen Nederlanders onderling veel van elkaar, omdat personen beschikken over verschillende en tegenstrijdige identiteiten. Daarnaast kunnen mensen uit dezelfde sociale groepen ook variëren op elkaar (15).

Hoewel de meeste stukken in het beleid van de omroepen gericht zijn op grote sociale groepen, zoals verschillen in etniciteit en leeftijd, geeft onder andere KRO-NCRV aan dat ook een individu invloed kan hebben op de samenleving (8). De omroepen vinden dat als een omroep impact wil maken op het bevorderen van begrip voor elkaar in de samenleving, ze naast het richten op grote sociale groepen, ook de focus moeten leggen op individuen.

4.1.4. Publiekgericht

Volgende de NPO is het voldoen aan de publieksverwachting en behoefte een vereiste om de publieke opdracht uit te voeren is. In een schematische weergave van vier publieke aanbodprofielen heeft de omroep inzichtelijk gemaakt hoe het media-aanbod aansluit op

behoefte van de verschillende interessegroepen en welke functies dit aanbod heeft. De vier profielen zijn: verbinden/verrijken, verdiepen/verrijken, stimuleren/verrijken en stimuleren. Deze zijn gevormd op basis van kenmerken van publieksbehoefte, leidmotief, maatschappelijke betekenis, positionering en interessegroep en relevante genres. Al het aanbod van de NPO is te plaatsen in de aanbod profielen. Zo waarborgt de NPO dat de functies van het aanbod ook voldoen aan de publieksbehoefte (14-15). Door aanbod in de publieke aanbod profielen te plaatsen sluit het ook aan op de publieke verwachtingen en de behoefte van het publiek bij de programma's. Hieraan voldoen is een vereiste om de publieke opdracht uit te voeren, maar maakt aanbod relevanter en er wordt ook meer impact behaald.

Al jaren worden publieksbehoeftes door de NPO onderzocht. Dat doen ze door beoordelingen van kijkgeluk en door controleerde panels van programma's. In het concessieplan wordt nu een nieuw meetinstrument door de NPO geïntroduceerd, de impactbelevingsmeter. Met de impactbelevingsmeter wil de omroep de impact van het aanbod instellen als graadmeter. Door de impactbelevingsmeter kan de NPO de impact van media-aanbod onder verschillende doelgroepen monitoren. De mate van succesvol aanbod wordt dan gebaseerd op hoeveel impact het maakt (32). De monitoring wordt uitgevoerd door een onafhankelijk en representatief panel dat programmatitels beoordeeld op basis van persoonlijk en maatschappelijke impact (33). BNNVARA ziet de relevantie van het nieuwe meetinstrument in en wil bijdragen aan de ontwikkeling ervan. Daarnaast zal een maatschappelijk impact verslag onderdeel worden van het jaarverslag van BNNVARA, waardoor impact ook als graadmeter wordt gebruikt (30). De NPO stelt daarnaast ook jaarlijks een rapport op om de maatschappelijke impact van de omroepen in kaart te brengen ("Impactrapportage van de NPO"). Door de impactbelevingsmeter te gebruiken wordt impact als graadmeten ingezet om aanbod te beoordelen. Samen met het opstellen van een jaarlijks rapport omtrent impact zorgt de NPO ervoor dat impact wordt gewaarborgd en verder kan ontwikkelen.

Om impact te bewerkstelligen wordt, naast het ingaan op de publieksbehoefte, ook gestuurd op publieksparticipatie. Volgens de NPO is de wens van het publiek om actief betrokken te worden bij de programma's, in plaats van er alleen naar te kijken en te luisteren (31). De NPO speelt hierop in door *crowdsourcing* toe te passen, waarin het publiek om een concrete bijdrage wordt gevraagd. Naast het aandragen van ideeën voor programma's kan dit ook tot uiting komen in het gebruik van beelden van kijkers (32). AVROTROS laat in het beleid zien op verschillende manieren *crowdsourcing* toe te passen in de publieksparticipatie. Naast het bijwonen van uitzendingen worden kijkers betrokken bij programma's als 'Opsporing Verzocht' waarin misdaadzaken succesvol worden opgelost met behulp van kijkers die op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid worden aangesproken ("Maatschappelijke verantwoordelijkheid"). KRO-NCRV richt zich op publieksparticipatie door evenementen rondom programma's te organiseren. De omroep geeft aan op deze manier nauw in contact te staan met kijkers (5). De mediaorganisaties zien in dat impact niet alleen wordt bereikt door te zenden. Concrete publieksparticipatie in *crowdsourcing* is een cruciaal onderdeel van impact bereiken en wordt ook door het publiek gewaardeerd.

Een groot onderdeel van publieksparticipatie ligt ook bij de online-kanalen. De online platformen worden gezien als uitbreiding op het bestaande radio- en televisieaanbod, waarvan één van de functies publieksparticipatie is (20). Volgens de NPO is daarvoor gekozen, omdat communicatie met het publiek via deze weg directer gaat (8). AVROTROS gebruikt de online-kanalen in de praktijk door apps aan programma's toe te voegen. Op een toegankelijke manier wordt zo publieksparticipatie bereikt. In de 'Wie is de Mol' app bijvoorbeeld, ontmoet het publiek elkaar virtueel en worden ze bij betrokken bij het programma ("Maatschappelijke verantwoordelijkheid"). BNNVARA gebruikt de sociale mediakanalen om media interactief te maken. De belangrijke rol voor het publiek ligt daar bij de online-kanalen om met elkaar in discussie te gaan over diverse onderwerpen (16). Online-kanalen worden ingezet om

publieksparticipatie te vergroten, omdat het een directe en toegankelijke manier is om in contact te komen met kijkers.

4.1.5. Samenwerkingen

Volgens de NPO geeft publiek betekenis aan een programma (7). De belangrijke rol in programma-aanbod samenstellen werd al duidelijk door het betrekken van publieksbehoefte en publieksparticipatie in het media-aanbod. Daarnaast wordt samenwerking met het publiek als belangrijk ervaren, dit om impact te bereiken op maatschappelijke onderwerpen. Het aansporen van het publiek tot actie is een overkoepelend doel in de beleidsstukken van de omroepen, maar wordt verschillend geïnterpreteerd.

KRO-NCRV geeft aan dat ze in het media-aanbod willen inzetten op handelen van publiek, door het publiek een handelingsperspectief te bieden (10). Door het bieden van een handelingsperspectief wordt de kijker geïnformeerd over wat hij/zij/hen kunnen doen in bepaalde situaties (“Uitleg begrippen RIVM2025.”). KRO-NCRV maakt dus door handelingsperspectief te bieden in het aanbod aan de kijker duidelijk hoe zij impact kunnen maken op een inclusieve samenleving.

BNNVARA maakt in haar beleid kenbaar dat ze het publiek willen aansporen tot handelen om impact te maken voor een gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving (8). Door aan te geven dat deze onderwerpen op iedereen betrekking hebben, spelen ze in op het samenhorigheidsgevoel (9). Daarnaast benadrukt BNNVARA dat de toekomst beïnvloedbaar is dat het publiek dus echt verandering aan kan brengen (7). Samen met het publiek wil de omroep impact bereiken op een gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving, waarin zij als omroep het voortouw nemen in de samenwerking (10). De samenwerking pakken ze op een activistische aan en maken dit kenbaar door bepaald woordgebruik, zoals het woord ‘strijden’ (6). De omroep spreekt gericht activistische mensen aan en ze noemen mensen die meedoen in de samenwerking ‘strijders’ (9). De samenwerking met het publiek is voor BNNVARA belangrijk

om zo impact te maken op een gelijkwaardige en rechtvaardige samenleving. Ze richten zich hier actief op het publiek.

Naast samenwerken met publiek om impact op een inclusieve samenleving te bereiken wordt, om verbondenheid tussen de publieke omroepen en het publiek te waarborgen, samenwerkingen met culturele en maatschappelijke organisaties versterkt in deze concessieperiode (*Concessiebeleidsplan* 8). Samenwerken met deze organisaties zorgt volgens de NPO voor innoveren en grenzen verleggen (30). BNNVARA geeft aan dat zij door samenwerkingen dichterbij een subgroep komen te staan, omdat relevante partners al in het netwerk van deze subgroepen zitten (45).

Ook voor KRO-NCRV is samenwerken een belangrijk punt voor de komende jaren. Dat is ook in hun beleid zichtbaar. “Samenwerken” is als apart hoofdstuk uitgelicht (14). Zij gaan samenwerkingsverbanden aan op basis van overeenkomsten op de Christelijke identiteit. Dat werkt volgens hun extra effectief (15). Echter beperken ze zich daar niet toe, want in het beleid is te lezen dat ze samenwerkingen aangaan met een breed scala aan soorten maatschappelijke organisaties. Daarbij wordt aangegeven samenwerkingen aan te gaan voor periodes van een tot drie jaar, omdat ze langdurige samenwerking als effectiever zien (16).

Mediaorganisaties erkennen dat ze niet alléén impact kunnen maken in een inclusief beleid. Naast samenwerken met publiek worden ook maatschappelijke organisaties in langdurige samenwerking betrokken. Dit om verbondenheid te waarborgen, te innoveren en grenzen verleggen en dichterbij te subgroepen staan.

4.1.6. Bespreekbaar maken

Volgens de NPO ligt er een verantwoordelijkheid bij de omroepen om in de programmering aandacht te schenken aan de verschillende visies en leefwijzen van de samenleving (7). Zoals eerder al uitgelicht werd, bestaan er grote verschillen in de maatschappij. AVROTROS noemt de toenemende polarisatie (“Gezamenlijke beleving”). De NPO kaart maatschappelijke

verschillen aan, zodat de kijkers worden geïnformeerd. Hierdoor ontstaat meer begrip voor elkaar en wordt sociale samenhang bevorderd (7). Door in te gaan op de verschillende meningen, lichten ze de verschillen toe. In het beleid noemt de NPO zichzelf een brede debatzaal (31). Als mediaorganisatie willen ze een maatschappelijke discussie faciliteren die bijdraagt aan het teweegbrengen van een verandering (26). Door verschillende meningen in de discussie uit te lichten, hoopt de NPO te bereiken dat kijkers de kans krijgen een eigen mening te vormen (7). BNNVARA voegt het belang van ruimte bieden aan sociale minderheden in de discussie toe. Ook zij moeten aan het woord komen (22). De NPO maakt impact in media-aanbod door maatschappelijke discussies te faciliteren. Door het bespreekbaar maken van verschillende visies en levenswijzen ontstaat begrip en sociale samenhang.

4.2. Diversiteit

Het tweede thema dat overkoepelend is in de beleidstukken over inclusiviteit van de NPO, BNNVARA, AVROTROS en KRO-NCRV is ‘diversiteit’. NPO geeft zelf een betekenis voor de term in het *Concessieplan 2022-2026*: “een weerspiegeling van de Nederlandse bevolking in gender, leeftijd, opleiding, geografische spreiding, etniciteit en handicap.” (15). Hoe diversiteit terugkomt in de komende beleidsperiode van de NPO en aangesloten omroepen wordt in dit sub-hoofdstuk toegelicht.

4.2.1. Veelkleurigheid

Veelkleurigheid wordt als samenvattend begrip gebruikt voor diversiteit, pluriformiteit en variatie. Het begrip verwoordt de visie en strategie voor de komende beleidsperiode (15). In de visie beschrijven organisaties een toekomstbeeld dat ze de komende periode willen verwezenlijken (Algra 10). Samen met pluriformiteit en variatie is diversiteit het uitgangspunt van de NPO voor de komende deze beleidsperiode.

In de inleiding van het sub-hoofdstuk werd al duidelijk dat het woord ‘diversiteit’ voor de NPO een weerspiegeling van de Nederlandse bevolking betekent. Het tweede onderdeel van ‘veelkleurigheid’ is ‘variatie’ en doelt op een variatie van onderwerpen in het media-aanbod.

De onderwerpen sluiten aan op de behoefte en voorkeuren van verschillende doelgroepen. Het laatste onderdeel van veelkleurigheid is 'pluriformiteit'. Daarmee wordt het tonen van verschillende meningen en visies vanuit politieke, maatschappelijke en levens beschouwende kanten bedoeld (15). Aangezien diversiteit samen met variatie en pluriformiteit onderdeel is van een breder begrip ziet de NPO dat diversiteit breder is dan alleen het aanspreken van verschillende sociale groepen. Ook diverse onderwerpen en meningen en visies aankaarten wordt hiermee bedoelt.

In het gehele aanbod van de NPO wordt rekening gehouden met 'veelkleurigheid.' Echter de mate ervan kan verschillen per genre of programma (16). De manier waarop omroepen veelkleurigheid verwerken in het beleid is dus ook niet hetzelfde. In de beleidsstukken van de aangesloten omroepen is te lezen dat de term 'veelkleurigheid' vooral wordt gebruikt om te verwijzen naar de afspraken uit het concessieplan en wordt 'veelkleurigheid' niet gebruikt om de eigen visie te formuleren (*Beleidsplan 2022-2026* 15; *Mediamakers voor kansengelijkheid* 25). Echter, in de beleidsstukken zijn wel plannen te lezen die overeenkomen met de drie onderdelen van 'veelkleurigheid.'. Gericht op variatie bespreekt BNNVARA moeilijke onderwerpen waarmee ze taboes doorbreken (22). En ook uit het stuk dat 'meningen mogen botsen' kan opgemaakt worden dat pluriformiteit in deze beleidsperiode wordt meegenomen (45). KRO-NCRV gaat ook in op variatie. Ze geven aan dat ze "prangende onderwerpen en nijpende thema's agenderen." (10). Waarmee ze aangeven ook niet voor de hand liggende onderwerpen aan te kaarten en variatie wordt aangebracht. AVROTROS geeft op diens beurt aan het belangrijk te vinden dat iedereen gehoord wordt. Ingaande op pluriformiteit stellen zij verschillende visies willen laten horen ("Maatschappelijke verantwoordelijkheid"). Aangesloten mediaorganisaties gaan minder letterlijk in op het begrip 'veelkleurigheid' dan de NPO, echter laten ze indirect blijken bezig te zijn met een visie op veelkleurigheid door diversiteit, variatie en pluriformiteit aan de orde te stellen in de beleidsstukken.

4.2.2. Representatie

De NPO gaf in de betekenis van ‘diversiteit’ aan dat de organisatie diversiteit ziet als het weerspiegelen van de verschillende Nederlandse bevolkingsgroepen (15). Het tonen van verschillende sociale groepen is daarom belangrijk om te behalen en dat gebeurt met representatie. Volgens de NPO wordt representatie alleen bereikt door betrouwbaar en respectvol met verschillende bevolkingsgroepen om te gaan (6). Dat doen ze door verschillende opvattingen en achtergronden te duiden en te representeren in het media-aanbod (14). Een manier om betrouwbaarheid en respect te bereiken is door de gehele breedte van de Nederlandse bevolking te tonen. Dat wil zeggen dat niet alleen met de grote sociale groepen rekening gehouden moet worden, maar ook met subculturen en minderheden in de samenleving. Daarbij spreekt de mediaorganisatie de wens uit evenwichtige zichtbaarheid te bieden voor diverse sociale groepen (15). Voor de NPO is representatie van grote en kleinere sociale groepen in opvattingen en achtergronden essentieel. Dat kan alleen wanneer dit betrouwbaar, met respect en met de juiste balans wordt gedaan.

Het is een wettelijke taak van de NPO om naast de representatie van verschillende sociale groepen, ook verschillende meningen, levensvisies en ander gedachtegoed te laten horen (15). Als onafhankelijke partij dienen de mediaorganisaties dit naar waarheid te doen en het publiek eerlijk te informeren (“Onafhankelijk”). KRO-NCRV geeft aan alleen met onafhankelijke producenten samen te werken, waardoor het aanbod betrouwbaar blijft (12). Volgens AVROTROS verdient ieder mens het om gehoord te worden. Om dat na te streven beschermt en informeert de omroep de burgers in hun aanbod. Het objectief informeren is voor hen dan ook een belangrijk onderdeel van een betrouwbare representatie (“Maatschappelijke verantwoordelijkheid”). Samenvattend: Door de onafhankelijke status kunnen mediaorganisaties betrouwbaarheid nastreven. AVROTROS waarborgt betrouwbare informatie bijvoorbeeld door objectief te informeren en KRO-NCRV werkt alleen samen met onafhankelijke partijen.

Ingaande op de juiste balans in representatie van sociale groepen en opvattingen, signaleert BNNVARA dat sommige sociale groepen ondergerepresenteerd zijn. Daarmee kaarten zij aan dat de balans in zichtbaarheid nog niet behaald is. Er vindt onderrepresentatie plaats van groepen jonge mensen, praktisch opgeleiden en mensen met een migratieachtergrond. Om de representatie van hen gelijk te trekken, stellen zij deze groepen aan als primaire doelgroepen (10). Aangezien BNNVARA representeert met verhalen waarin diverse doelgroepen zich herkennen, zullen de verhalen van de primaire doelgroepen een grote rol gaan spelen (44). Volgens de omroep moeten deze verhalen niet eenmalig zijn, maar vaker terugkomen waardoor mensen zich blijven herkennen (10). Naast de representatie middels verhalen geeft KRO-NCRV aan dat presentatoren ook een rol hebben in de balans in representatie van verschillende sociale groepen. Zij noemen het programma Binnenstebuiten, omdat daarin de diversiteit van presentatoren typerend is voor de diversiteit van de bevolking (13). Verhalen van ondergerepresenteerde sociale groepen en diversiteit in presentatoren in deze groepen zorgen voor balans in representatie. BNNVARA zorgt voor een balans in representatie door de ondergerepresenteerde sociale groepen als primaire groep aan te merken.

Als laatste onderdeel zorgt respect voor het waarborgen van juiste representatie in het inclusiviteitsbeleid. Alhoewel AVROTROS in haar beleid opneemt dat respect verwerkt dient te worden in de maatschappelijke programmering, wordt niet duidelijk hoe zij dit willen bereiken (“Maatschappelijke verantwoordelijkheid”). BNNVARA gaat hier wel in op een respectvolle representatie door bewust bezig te zijn met stereotyperingen. In de serie Anne+ wordt namelijk volgens de makers de representatie neergezet zonder stereotyperingen (23). Ten aanzien van respectvol representeren maakt BNNVARA als enige omroep in het beleid duidelijk hoe zij hiermee om wensen te gaan, namelijk door stereotyperingen weg te laten.

4.2.3. Divers publiek

De NPO geeft aan dat hun media-aanbod iedereen in Nederland moet aanspreken. Dit is ook wettelijk vastgelegd (15). Daarbij worden in het beleid sociale groepen genoemd waar zij extra de aandacht op leggen op iedereen te bereiken “...ongeacht leeftijd, gender, opleiding, geografische spreiding, ethnische achtergrond of handicap.” (7). De omroepen hebben ieder een eigen belang bij het aanspreken van deze brede doelgroep. KRO-NCRV houdt in het bepalen van de doelgroep rekening inclusiviteit (12). Dat doen zij voornamelijk op het gebied van leeftijd, omdat ze aangeven zich te willen richten op Kosmopolieten en Portmaterialisten. Dat zijn groepen die de omroep nog mist in de huidige doelgroep (6). De keuze voor deze doelgroepen sluit aan bij hun groeistrategie, waarmee ze jonger publiek willen aanspreken (18). Ook BNNVARA richt zich op jonger publiek, omdat ze merken dat jongeren de publieke omroep minder makkelijk weten te vinden (41). De omroepen zien jong publiek als doelgroep waar ze zich de komende beleidsperiode op willen richten, omdat ze deze nog missen in de huidige doelgroep.

Daarnaast zegt BNNVARA zich te willen richten op kleinere sub-doelgroepen, welke zich al binnen bestaande grotere doelgroepen bevinden (45). Door deze sub-doelgroepen te leren kennen wordt het aanbod gericht en leren ze nieuwe potentiële doelgroepen aan te spreken. Bovendien nemen zij ingrijpende initiatieven om een divers publiek aan te spreken, dus niet alleen gericht op sub-doelgroepen, maar juist op grote sociale groepen welke nu nog te weinig zichtbaarheid kennen binnen de publieke omroep. Op basis van het sociale principe van de omroep, waarin zij strijden voor kansengelijkheid, merken zij praktisch opgeleide, jonge mensen en personen met een migratieachtergrond aan als primaire doelgroepen. Samen zijn dit 8,9 miljoen inwoners, waardoor een realistische weerspiegeling van de samenleving wordt gecreëerd (10). Terwijl de NPO zich richt op sub-doelgroepen voor de beleidsperiode, vinden KRO-NCRV en BNNVARA juist dat grote sociale groepen bereikt moeten worden. Jonge

mensen en de 8,9 miljoen inwoners die het meest met ongelijkheid in kansen te maken hebben moeten dus meer bereikt worden om diversiteit in het publieksbereik te bewerkstelligen.

4.2.4. Toegankelijkheid

Toegankelijkheid van informatie en kennis is een onderdeel van de betekenis die de NPO voor wil hebben voor de maatschappij (6). Volgens de NPO zorgt de toegankelijkheid van informatie en kennis-voorziening ervoor dat wat er in Nederland en de wereld speelt begrijpelijk wordt (5). AVROTROS geeft aan ervoor te willen zorgen dat nieuws begrijpelijk gebracht wordt naar de kijker (maatschappelijke verantwoordelijkheid). Daarnaast bieden ze kennis toegankelijk aan in de programmering over cultuur. Cultuur heeft een groot aandeel in de programmering van de omroep, waardoor ze het belangrijk vinden om dit onderdeel voor iedereen begrijpelijk te maken. Toegankelijkheid bereiken ze door diverse cultuursoorten een podium te bieden, zoals schilderkunsten van de oude meesters (culturele ontwikkeling). Een beweegreden voor BNNVARA om informatie en kennis toegankelijk aan te bieden, is dat iedereen gelijke kansen moet hebben wat betreft toegang tot informatie. Om deze reden laten zij in de programmering wetenschappers en kunstenaars aan het woord (21). Om het aanbod toegankelijk te maken, wordt de informatie begrijpelijk gemaakt voor de kijker. Dat doen de omroepen door informatie over kunst en wetenschap uit te lichten.

Om diversiteit in een inclusiviteitsbeleid te garanderen moet het aanbod naast toegankelijk informeren, ook toegankelijk vindbaar zijn door iedereen (8). De NPO pakt dit aan door een publieksvriendelijke inrichting van de kanalen aan te bieden (24). Daarnaast is de afgelopen jaren het aanbod in online-kanalen sterk gegroeid (3). De groei van het aanbod van kanalen zorgt ervoor dat sommige groepen het media-aanbod makkelijker vinden. BNNVARA heeft met de NieuwsBV een toegankelijk programma, omdat de uitzending op meerdere kanalen tegelijk beschikbaar is (35). Zo kunnen mensen het programma volgen via hun

favoriete kanaal. Naast de inhoud van programma moet aanbod ook de toegankelijk zijn in vindbaarheid.

4.2.5. Organisatie

In beleidsplannen wordt ook aandacht besteed aan de inrichting van een organisatie. In het inclusiviteitsbeleid van de Nederlandse publieke omroepen wordt uitgelicht hoe de organisatie met diversiteit omgaat in het personeelsbestand. De NPO stelt dat door diversiteit in het personeelsbestand aan te brengen alle Nederlanders bereikt kunnen worden. Ze vinden dat zij een voorbeeldrol hebben bij het bieden van gelijke kansen aan iedereen en passen dit toe bij het werven van personeel (42). BNNVARA wil met diversiteit binnen de organisatie bereiken dat het publiek zich, naast het herkennen in de verhalen, ook kan herkennen in de mensen die de verhalen delen en samenstellen (44). Om diversiteit op de werkvloer te bereiken stelt de omroep het doel om jaarlijks 15% nieuwe professionals aan te nemen die tot de onder gerepresenteerde doelgroepen behoren. Door dit streven groeit het personeelsbestand met praktisch opgeleide en mensen met een migratieachtergrond (43). In het beleid van KRO-NCRV wordt niet direct ingegaan op de diversiteit van het personeel, maar wel op die van gebied van de leden in de ledenraad. Ze richten zich op een representatie van verschillende regio's, zodat heel Nederland vertegenwoordigd is (5). AVROTROS merkt op dat zij intern werken aan een divers personeelsbestand door samen te werken met No Labels (sociaal verslag). No Labels biedt programma's over werving en selectie van nieuw personeel (inclusief werven en selecteren). De omroepen laten zien dat het aanpassen van de organisatie ook een onderdeel is van hun inclusiviteitsbeleid. Door het personeelsbestand aan te passen herkent publiek zich in degene die de verhalen vertellen en maken. Zij willen dit ook door samenwerkingen aan te gaan met andere organisaties en door doelen op te stellen in percentages.

4.3. Deelconclusie beleidsanalyse

Impact en diversiteit zijn de overkoepelende thema's in het inclusiviteitsbeleid van de publieke omroepen voor de periode van 2022-2026. Impact maken wordt door de NPO gedaan vanuit

maatschappelijk belang, vanwege de rol van onafhankelijke partij en de verankering in de samenleving. Door een centrale positie in de maatschappij, maatschappelijk belang als onderdeel van de identiteit zien en bij te dragen aan de samenleving, zijn ook de aangesloten omroepen gericht op impact maken op maatschappelijk belang.

De NPO geeft in de missie aan van maatschappelijke betekenis zijn voor iedereen. De aangesloten omroepen tonen te willen bijdragen aan de maatschappij, waarin de samenleving voorop staat bij BNNVARA en AVROTROS, terwijl KRO-NCRV de eigen identiteit leidend ziet. De missie en rol voeren ze uit door een verbindende factor te zijn. Om impact te maken, moeten ze zich in de verbinding op grote sociale groepen én individuen richten om onderling begrip te realiseren. Dit is urgent, omdat maatschappelijke tegenstellingen en toenemende polarisatie speelt. Daarnaast spelen ze in op verwachtingen en behoefte van publiek. Ook wordt impact op persoonlijke en maatschappelijke waarde als graadmeter gezien in de beoordeling van programma's personen die binnen deze groep vallen.

Verder willen ze maatschappijgericht werken door publieksparticipatie aan te gaan in de vorm van *crowdsourcing* en op online-kanalen. Ze geven aan dat enkel zenden naar publiek niet wordt gewaardeerd en publieksparticipatie zorgt voor een directe en toegankelijke manier van contact. Mediaorganisaties geven het belang van samenwerken aan in met publiek in de doelstellingen. Zij bieden de kijker handelingsperspectief in het media-aanbod, zodat het publiek actief de omroep te volgt in de strijd voor inclusiviteit. Met maatschappelijke organisaties wordt een langdurige samenwerking aangegaan om verbondenheid met de samenleving te waarborgen, te innoveren en grenzen te verleggen en dichterbij de subgroep te komen. Tenslotte faciliteren de publieke omroepen maatschappelijke discussies, waardoor verschillende meningen en visies bespreekbaar worden gemaakt en meer begrip en sociale samenhang ontstaat.

De publieke omroepen tonen in het beleid dat diversiteit, in sociale groepen, onderwerpen en meningen en visies het uitgangspunt is, door de samenvattende term ‘veelkleurigheid’ als visie te formuleren. Door het samenvoegen van diversiteit, variatie en pluriformiteit, laat de NPO blijken dat diversiteit in het inclusiviteitsbeleid verder gaat dan verschillende sociale groepen aanspreken. Waar de term ‘veelkleurigheid’ veel voorkomt in het *Concessieplan 2022-2026*, nemen aangesloten omroepen dit minder over. Desalniettemin laten ze indirect blijken diversiteit, variatie en pluriformiteit op eigen manieren te verwerken in het beleid. Veelkleurigheid wordt alleen behaald door betrouwbaar, met respect en in balans te representeren. De omroepen zijn betrouwbaar door de onafhankelijke positie, objectieve informatievoorziening en samenwerkingen met onafhankelijke partijen. Daarnaast zorgt representeren zonder stereotyperingen voor respectvol representeren. Tenslotte wordt de juiste balans in representatie van groepen, onderwerpen en visies behaald door verhalen en presentatoren van verschillende sociale groepen te tonen.

BNNVARA bereikt divers publiek door ondergepresenteerde groepen als primaire doelgroepen op te merken. De onder gepresenteerde groep van 8,9 miljoen mensen en jonge mensen worden als missend gezien door de aangesloten omroepen. De NPO geeft echter aan zich te willen richten op kleinere sociale groepen voor divers publieksbereik en om de brede maatschappij te weerspiegelen, maar daar lijken de omroepen nog niet mee bezig te zijn. Om divers publiek te bereiken moet media-aanbod toegankelijk vindbaar zijn en begrijpelijke informatie bieden.

Tenslotte moet het publiek, naast de getoonde verhalen, zich kunnen herkennen in de mensen die de verhalen maken en vertellen. De omroepen nemen hier verantwoordelijkheid in door samenwerkingen aan te gaan en doelen te stellen. Om de breedte van diversiteit te behalen, wordt gericht op correcte representatie, het bereiken van jonge mensen en onder gerepresenteerde groepen, toegankelijk media-aanbod en een weerspiegeling van de

samenleving in de organisatie. Concluderend gaat de publieke omroep breed in op diversiteit en impact om sociale groepen bij de samenleving te betrekking. Echter wordt gender non-conformiteit niet specifiek in het beleid genoemd.

5. Beeld- en inhoudsanalyse: Media-aanbod publieke omroepen

Het tweede deel van de analyse bestaat uit een onderzoek naar het media-aanbod van de NPO door een inhouds- en beleidsanalyse. In dit hoofdstuk worden de ondervindingen uitgelicht over gender non-conformiteit in de fictie en non-fictie programma's, zodat de conclusies getrokken kunnen worden over het brede programma-aanbod. Het onderzoek licht het aanbod uit van BNNVARA, KRO-NCRV en AVROTROS, dit omdat de NPO zelf de programma's alleen uitzendt en niet maakt.

5.1. BNNVARA: *Oogappels*

De serie *Oogappels* wordt sinds januari 2019 uitgezonden en bestaat uit vier seizoenen en een kerstfilm. Het is een dramaserie waarin vier gezinnen uit een middelgrote Nederlandse gemeente worden gevolgd. In de serie komen diverse herkenbare actuele onderwerpen aan bod, zoals omgang met sociale media, de prestatiedruk en drugsgebruik. Met deze verhaallijnen gaat de serie in op verhalen uit het 'gewone' leven, waardoor het herkenbare verhalen zijn voor de kijker.

In de beeldanalyse worden personages Chris en Sammie geanalyseerd. Zij zijn beide op een eigen manier bezig met gender non-conformiteit. De twee middelbare scholieren leren elkaar kennen in seizoen drie als Sammie, gespeeld door een trans acteur, van school wisselt. Chris heeft geen transidentiteit, maar toont in zijn genderexpressie wel de diversiteit van gender. Chris wordt aan het begin van de serie geïntroduceerd als hij vanuit Australië, waar hij bij zijn moeder woonde, naar Nederland komt. In Nederland komt hij te wonen bij zijn vader, diens vriendin en haar twee dochters. Naast het verschil in de Australische en Nederlandse levenswijze zijn ook zijn uiterlijke kenmerken wennen voor het gezin ("Afl. 1"). Als Chris en Sammie bevriend raken vraagt Chris naar de reden voor Sammie om van school te wisselen. Sammie vertelt dat die niet meer bekend wilde staan als degene die vroeger een meisje was ("Een voor allen"). Wat Sammie's genderidentiteit precies is wordt door de makers in het midden gehouden.

5.1.1. Kostumering en grime

Kostumering en grime draagt in film bij aan het plot (Bordwell, et al. 119). In de kostumering van Chris leggen de makers duidelijk de nadruk op zijn uiterlijk door daarin opvallende keuzes te maken. De essentie van zijn kleding wordt direct duidelijk tijdens de ontmoeting van Chris en zijn vader die elkaar enige jaren niet hebben gezien. Vader Frank zegt tegen Chris “Je ziet er helemaal anders uit.” (“Afl. 1” 16:41-16:57). Chris draagt opvallende kleding met diverse patronen en oog make-up. Bordwell, et al. geven aan dat zichtbare make-up dragen door de kijkers wordt geassocieerd met vrouwelijkheid (122). Doordat Chris oog make-up draagt, toont de filmmaker dat deze jongen zich niet volgens de genderverwachtingen wil kleden. Dat Chris durft te breken met deze verwachting laat zien dat hij zelfverzekerd is. De functie van kostumering en make-up maakt kenbaar maken dat Chris zich afzet tegen de gendernormen en een zelfverzekerd karakter heeft.

Kostumering en grime wordt in film gecombineerd met de setting om karakterisering te versterken (Bordwell, et al, 119). Als Chris in het tweede seizoen 's avonds na zijn werk alleen de kledingwinkel afsluit, wordt hij aangesproken door zijn klasgenoot Casper. Casper heeft duidelijk gedronken en vertelt aan Chris dat hij hem leuk vindt. Voor de kijker wordt dan al duidelijk dat Chris dit niet vertrouwd. Door gebruik van oog make-up accentueert de filmmaker in deze scene zijn gezichtsexpressie. Eyeliner legt de nadruk op Chris' blik, die argwanend kijkt naar Casper (121-122). Als het voor de vrienden van Casper zichtbaar wordt dat Casper Chris probeert te kussen, duwt Casper hem weg. Casper's vrienden bemoeien zich ermee en slaan Chris in elkaar. Door opmerkingen als “je moet je handen thuishouden vuile flicker” wordt getoond dat het geweld plaatsvindt omwille van homohaat (“Schuld en boete” 46:36-48:07). Op het moment dat Chris wordt aangevallen, draagt hij zijn herkenbare opvallende kleding, namelijk een gouden broek met jas in panter print. De items vallen op door de donkere setting van de scene, namelijk een avond op straat. De geweldplegers donkere kleding, dit alles zorgt

ervoor dat Chris en wat hem is aangedaan uitlicht in het beeld. Hiermee wordt de ernst van het incident versterkt (Bordwell, et al. 120).

In de scene waarin Chris slachtoffer wordt van geweld wordt kostumering gebruikt om een houdingsverandering van het karakter te tonen (119). De dag na het incident is Chris zichtbaar aangeslagen. Hij ligt in bed en doet alsof hij slaapt om niet met zijn vader te hoeven praten (“Helemaal perfect” 04:13-04:50). Ook bij het avondeten reageert hij nog timide op wat er allemaal is gebeurd (11:06-12:28). Zijn geteisterde gevoel wordt versterkt door de zichtbare houdingsverandering in kostumering. Als Chris een gouden outfit draagt op een normale avond waarin niks bijzonders zou plaatsvinden kan de kijker veronderstellen dat deze outfit voor hem alledaags is. De dag na het voorval draagt hij een zwart t-shirt en geen oog make-up. Zijn kleding versterkt het narratief waarin hij aangedaan is door het incident. Tevens toont de kledingverandering dat hij een verandering in persoonlijkheid doormaakt door zich nu wel volgens de gendernormen te kleden.

In de verhaallijn waarin Chris te maken krijgt met homohaar toont kostumering en grime de gevolgen voor mensen die zich niet gender non-conform kleden. De combinatie van setting en kleding laat op een versterkte manier de ernst zien van het geweld. Daarnaast maakt kostumering de houdingsverandering zichtbaar, hiermee worden de gevolgen voor slachtoffers ook verteld worden.

5.1.2. Realistisch acteren

Een tweede onderwerp dat wordt aangekaart door de serie waar gender non-conforme personen mee te maken hebben is het gebruik van genderneutrale toiletten op openbare plekken. De wens van Sammie is dat er genderneutrale toiletten komen op school. Na dit te hebben aangegeven bij de docent mag Sammie samen met Chris zijn verhaal doen bij de andere leraren. In deze scene spreekt Sammie vanuit de ik-vorm en leest het verzoek voor vanaf een papier, waardoor de kijker kan impliceren dat het verhaal vanuit diens eigen ervaring komt (“Grote

verwachtingen” 24:45-25:30). In de scène praten de andere karakters niet, waardoor de focus geheel op het verhaal van Sammie wordt gelegd. Door realistisch acteren worden deze focus en het realistische aspect van het verhaal versterkt. Het tonen van expressie in bewegingen en presentaties van acteren laten gevoelens en gedachten zien. Het uiteindelijk doel van realistisch acteren is om een personage echt en uniek over te laten komen op het beeld (Bordwell, et al. 132). Gestileerde bewegingen zorgen in deze scène voor het realistische effect. Ten eerste wordt Sammie’s gezicht van dichtbij gefilmd, hierdoor zijn diens emoties goed zichtbaar voor de kijker en hoeven de bewegingen niet uitvergroot te worden. De gespannen emotie van Sammie is opvallend, maar wordt ingetogen in beeld gebracht. De boodschap in deze scene wordt extra aangezet door duidelijke articulatie en kleine fysieke acties (137). Het verhaal is goed verstaanbaar door het rustige tempo waarop het verhaal wordt verteld. De boodschap wordt aangezet door de kleine fysieke actie waarin “normaal” tussen haakjes wordt uitgebeeld met een vingergebaar. De aandacht wordt op “normaal” gevestigd waarmee de makers ingaan op de maatschappelijke discussie over wat een “normale” gendervorm eigenlijk is.

In de scene waarin Sammie het belang van genderneutrale toiletten op school bij de docenten aankaart willen de makers het verhaal zo realistisch mogelijk neerzetten. Door duidelijk articulatie en het bijzetten van kleine fysieke handelingen wordt duidelijk hoe belangrijk een genderneutraal toilet is voor gender non-conforme personen in de werkelijkheid.

5.2. BNNVARA: *Ik durf het bijna niet te vragen*

In het programma *Ik durf het bijna niet te vragen* staat elke aflevering een sociale groep centraal. Zij geven een reactie op stigma’s en vooroordelen over de betreffende groep. Deze zijn anoniem ingezonden door het publiek. In het eerste seizoen kwamen transgenders al aan bod, waarna in het meest recente seizoen ook non-binaire personen aan het woord komen. De ondervraagde personen zijn van verschillende leeftijden, biologische geslachten en uiterlijke kenmerken die

gerelateerd zijn aan binaire gendervormen. Hierdoor wordt de diversiteit binnen de sociale groep van non-binaire personen getoond ("Non-binair").

5.2.1. Veiligheid

Het programma toont diverse onderwerpen binnen het thema van maatschappelijke uitdaging voor gender non-conforme personen. Ten eerste komt veiligheid hierin terug. Het onveilige gevoel dat de deelnemers ervaren uit zich op dagelijkse basis. Bijvoorbeeld wanneer ze een openbaar toilet moeten bezoeken waar alleen een mannen- of vrouwenhokje is. Sommigen geven aan dat ze op een praktische manier met deze uitdaging omgaan door de kortste rij te kiezen. Anderen baseren de keuze echter op basis van veiligheid. Zo geeft iemand aan naar het vrouwentoilet te gaan, omdat deze meer past bij diens vrouwelijke uiterlijke kenmerken. Een ander ervaart bij vrouwentoilet fijnere reacties op diens uiterlijk. "En bij de mannen we is het toch vaak dat ik een schuine blik krijg soms grommerig. Toch even laten weten van Hmm nou hmm rare, zo een beetje norsig zegmaar" (02:43). Acceptatie wordt dus minder bij de mannentoilet ervaren. De voorkeur gaat uit naar een genderneutraal toilet, zodat er geen onveilig gevoel is bij deze dagelijkse keuze.

Ook wordt ingegaan op de heftige reacties die de samenleving kan geven als een non-binair persoon niet aan de binaire gendernorm voldoet. Zij ervaren daarin regelmatig discriminatie dat zich kan uiten in geweld of vervelende reacties op straat. Door het onveilige gevoel bij toiletkeuze en heftige reacties op non-binaire personen te bespreken, wordt getoond dat veiligheid een maatschappelijke uitdaging is voor de sociale groep.

5.2.2. Erkenning

Ten tweede is het verkrijgen van erkenning voor de genderidentiteit een maatschappelijke uitdaging. Zo wordt aangegeven dat een X, in plaats van V of M, in je paspoort vastleggen een moeilijk proces is. Slechts één geïnterviewde heeft dit kunnen realiseren, terwijl anderen aangeven dit wel graag te willen. Vooroordelen over de groep geven aan dat ze nog niet volledig

worden erkend. Non-binariteit zou een trend en een stoornis zijn. Deze stellingen worden ontkracht door de groep. Uit de vertelde ervaringen komt naar voren dat het gevoelens van het niet passen binnen de binaire gendernormen altijd aanwezig waren. Alleen wisten ze nog niet van de benaming 'non-binair' af. Het idee dat er meer dan twee gendervormen bestaan is al langer in andere culturen gangbaar.

Tenslotte wordt in dit programma het gebruik van voornaamwoorden besproken. Aan de reacties is te merken dat dit frustratie oplevert, zoals "uh ik wil niet hoeven kiezen" en "allereerst wil ik zeggen: ik ben een mens, ik ben niet een voornaamwoord" (01:30-1:32; 01:05-01:08). De personen willen als zichzelf gezien worden of als mens, maar niet als man of vrouw. Door de groep aan te spreken met zij, hij of het waarvan 'het' niet eens een benaming is voor een mens erkent de samenleving de non-binaire genderidentiteit niet. Gebrek aan erkenning blijkt uit het ingewikkelde proces om een X in je paspoort te zetten, dat non-binair zijn als trend of stoornis wordt gezien en het verkeerd gebruiken van voornaamwoorden.

5.2.3. Verschil in perceptie

Tenslotte gaat het programma in op het verschil tussen de eigen en de maatschappelijke perceptie omtrent de betekenisgeving van gender. Dit verschil zorgt voor uitdagingen, omdat de eigen beleving van gender anders is dan de verwachtingen van de maatschappij. Non-binaire personen merken dat een gender wordt toegekend door de samenleving op basis van kenmerken van het lichaam. Een van de deelnemers hierop in met de volgende vraag om zo duidelijk te maken waar gender om draait: "Als jij geen van je lichaamskenmerken mocht opnoemen wat maakt jou dan vrouw? Is daar iets waar je antwoord op kan geven of is het een gevoel." (01:37). Om het lichaam meer passend te maken bij het gevoel, hebben sommige deelnemers operaties gehad. Dat hebben ze niet gedaan om op een man of vrouw te lijken wat door de samenleving wel zo wordt gezien.

In het non-fictie programma *Ik durf het bijna niet te vragen* wordt non-binair zijn behandeld door eigen ervaringen van non-binaire personen. Het programma is bezig met gender non-conformiteit door de maatschappelijke uitdagingen van de personen met deze genderidentiteit te tonen. Zij ervaren een onveilig gevoel, gebrek aan erkenning en een verschil in perceptie over de betekenis van gender met de maatschappij.

5.3. KRO-NCRV: *Spangas*

De jeugdserie *Spangas* liep van 2007-2022. In 2020 werd in seizoen 14 het non-binaire personage Lesley geïntroduceerd. Door de komst van dit personage werd voor het eerst in Nederland een non-binair karakter in een serie of film gepresenteerd. De introductie van Lesley kent geen coming-out verhaal, waardoor *Spangas* niet diep ingaat op de moeilijkheden die bij non-binair zijn komen kijken. In de meeste verhaallijnen met gender non-conforme of LGBTQ+ geïdentificeerde personages gebeurt dit wel (De Nieuws BV).

5.3.1. Uiterlijke kenmerken

Het karakter Lesley wordt gespeeld door Thorn de Vries die zich in het dagelijks leven ook identificeert als non-binair (De Nieuws BV). Voor deze eerste kennismaking van het Nederlandse publiek met een non-binair personage, kozen de makers voor *typecasting*. Bordwell, et al. leggen uit dat door *typecasting* het personage past bij de verwachtingen dat het publiek heeft bij een sociale groep. Het voorkomen van het personage, zoals stem en uiterlijke kenmerken, sluiten hierdoor aan op de verwachting (137).

Daarnaast hebben de makers bepaalde keuzes gemaakt in de kostumering en make-up van Lesley. Aan het begin van seizoen 14 moeten de scholieren een schooluniform dragen. Lesley is het daar absoluut niet mee eens en neemt voortouw in de strijd om de schooluniformen af te schaffen. Volgens hen kan je door een schooluniform niet jezelf zijn en onderscheiden van anderen. Dat diens kleding voor Lesley belangrijk is, wordt door dit standpunt duidelijk voor het narratief. Uit Lesley's garderobe wordt duidelijk dat de makers voor een androgyne

kledingstijl hebben gekozen. De stijl verduidelijkt dat Lesley zich niet aan alleen mannelijke of vrouwelijk kenmerken wilt associëren. Daarnaast is dit ook zichtbaar in make-up die is aangebracht alsof het lijkt dat Lesley dit niet draagt. Echter dragen acteurs bijna altijd make-up om het gezicht vorm te geven. Door het subtiele aanbrengen hebben de makers gekozen om hierin geen verbinding met vrouwelijkheid te maken (121). In de scene van het eindgala wordt Lesley's androgynie duidelijk zichtbaar. Tijdens het gala dragen de vrouwelijke leerlingen jurken, make-up en hakken. Daarentegen dragen de jongens donkere pakken. Lesley draagt een opvallend wit pak met zwarte vlekken met een doorzichtige, geborduurde blouse met bloemenpatroon. Deze kledingkeuze als afzetting ten opzichte van de medeleerlingen maakt duidelijk dat Lesley zich niet in de hokjes van man of vrouw wil plaatsen en zelfverzekerd genoeg is om dit te uiten. *Spangas* gaat in de verhaallijn niet direct in op de genderidentiteit van Lesley, door gebruik van *typecasting*, kostumering en make-up wordt aan de kijker getoond dat het personage non-binair is.

5.3.2. Emoties

Op sommige momenten wordt wel direct aan het publiek duidelijk gemaakt dat Lesley non-binair is. Als Goia en haar vader de slaapkamer binnenkomen, is Lesley bezig diens bed op te maken. Goia's vader maakt een opmerking over gemixte slaapkamers en baseert op basis van het uiterlijk van Lesley dat Lesley een jongen is. Daarop reageert Lesley dat die geen jongen, maar ook geen meisje is ("Hoezo verstandig?" 44:44-45:25). In deze scène wordt door aspecten van houding, gezichtsuitdrukking en stem in acteren de emotie van Lesley bij de opmerking van de vader duidelijk (Bordwell, et al. 133). Emotie tonen kan op diverse manieren waarin ook combinaties gemaakt worden (137). Ten eerste wordt de emotie overdreven getoond door het duidelijke zuchten van Lesley na de aanname dat Lesley een jongen zou zijn. Op een uitvergrote manier wordt diens irritatie getoond en wordt de opmerking als vervelend ervaren. Deze irritatie is vervolgens merkbaar in diens stem als Lesley stelt dat het bij de vader wél heel duidelijk is dat hij een man is. Lesley neemt daarbij een gesloten houding aan door diens armen over elkaar

te slaan. Aan het eind van het gesprek doet Lesley overdreven vriendelijk door te melden dat het fijn was hem te ontmoeten. Deze vriendelijkheid toont op een gemaskeerde manier dat Lesley klaar is met het gesprek en geïrriteerd is door het hokjes denken van Goia's vader. De makers tonen een combinatie van emoties door overdreven te zuchten en gemaskeerd aardig te doen. Hierdoor is het programma bezig met non-binariteit doordat zij tonen dat misopvattingen over gender als irritant en vervelend worden ervaren door gender non-conforme personen.

5.4. KRO-NCRV: *Hij, zij, hen*

In het najaar van 2022 wordt het zesde seizoen van *Hij, zij, hen* uitgezonden. In elke aflevering komen drie personen aan het woord die op een eigen manier bezig zijn met hun genderidentiteit. Naast de gesprekken met presentator Jan Kooijman ontmoeten ze ook bekende transpersonen. Met hen praten ze over de worsteling met hun genderidentiteit dat een strijd is, waarin de bekende personen zich ook herkennen. Op basis van de overkoepelende thema's diversiteit, afwijzing en vooruitgang, wordt in dit sub-hoofdstuk toegelicht hoe het non-fictie programma *Hij, zij, hen* bezig is met gender non-conformiteit.

5.4.1. Representatie genderdiversiteit

In de eerste aflevering van het zesde seizoen komen Daniel (19 jaar, non-binair, heeft een Gambiaanse vader en Britse moeder en is opgegroeid in een pleeggezin), Nathan (50 jaar, transman en werkend bij de politie) en San-Loiza (leeftijd onbekend, maar is tweedejaarsstudent, transvrouw en komend uit een traditioneel reformatorisch gezin) aan het woord. De combinatie van personen toont dat de KRO-NCRV diversiteit van de groep van gender non-conforme personen in leeftijd en familieachtergrond presenteert.

Naast diversiteit in leeftijd en achtergrond, gaat het programma ook in op diversiteit van genderidentiteiten, ze laten zien dat gender meer vormen kent dan alleen de binaire. Ten eerste blijkt dat uit de titel wijziging van het programma. Voorheen heette het programma *Hij is een Zij*. De toevoeging van 'hen' in dit seizoen is onder andere terug te zien in Daniel. Hen werd

geboren met een mannenlichaam, maar voor Daniel voelde deze niet passend. Daniel geeft aan diens hele leven al te worstelen met hun genderidentiteit. Zowel het hokje 'man' als 'vrouw' wordt niet als kloppend ervaren. Het label non-binair biedt volgens hen ruimte om diens genderidentiteit te onderzoeken. Daniel geeft aan er nog niet zeker van te zijn of non-binair uiteindelijk het meest passende label is. Daarmee toont het programma een tegenstelling met de andere deelnemers die wel die wel zeker zijn over het identificeren als transman of transvrouw. Daniel ziet genderidentiteit als een zoektocht en geeft aan dat diens lichaam ook niet specifiek man of vrouw hoeft te zijn, maar daar ook tussenin kan zitten. Door de titelwijziging en het uitlichten van de lopende zoektocht van Daniel naar diens genderidentiteit, representeert het programma diversiteit binnen de sociale groep in leeftijd, achtergrond en genderidentiteit.

5.4.2. Afwijzingen

De verhalen van de drie deelnemers tonen dat zij afwijzing ervaren op basis van hun gender. Dat begon al op jonge leeftijd toen ze gepest werden, omdat ze er volgens klasgenoten te mannelijk of vrouwelijk uitzagen. Ook de hobby's waren niet mannelijk of vrouwelijk genoeg. San-Loiza stopte daarom met haar favoriete hobby paardrijden. Afwijzing ervaarde Nathan ook op de werkvloer, omdat het een tijd duurde voordat zijn collega's hem daadwerkelijk als man gingen zien. Binnen de politie-eenheid Den Haag was hij de eerste transgender die in transitie ging. Hierdoor wisten zijn collega's niet goed hoe ze daarmee om moesten gaan. Met name toen hij nog uiterlijke kenmerken had die als vrouwelijk worden gezien, ervaarde hij onbegrip. Bijvoorbeeld in de situatie van het wisselen in het gebruiken van vrouwen naar mannen kleedkamer. Bij de politie werd gezegd dat de overgang zou plaatsvinden na zijn de borst verwijderende operatie. Blijkbaar vonden zijn collega's dat hii zic als man kon identificeren als hij voldeed aan uiterlijke kenmerken van een man.

Daniel gaat in gesprek met acteur Thorn de Vries over *misgenderen*. Beide ervaren dat concept als een afwijzing van hun non-binaire genderidentiteit. Aan de kijker wordt uitgelegd dat bij *misgenderen* het verkeerde gender wordt gebruikt wanneer een gender non-conform persoon wordt aangesproken. Diens gender wordt dan bepaald op uiterlijke kenmerken, omdat het voor buitenstaanders aan de verwachtingen van een bepaald gender voldoet. Echter geven Thorn en Daniel aan dat *misgenderen* als pijnlijk wordt ervaren. Daniel vertelt eerder in de aflevering dat wanneer mensen hen als man zien, die zich ongewild voelt. De regelmaat waarin *misgenderen* voorkomt, wordt in de aflevering duidelijk door het fragment waarin Nathan's collega hem aanspreekt met "zij". Ondanks dat de collega's elkaar al lang kennen, gebeurt het voorval wanneer de twee in gesprek zijn met presentator Jan.

Afgewezen worden op basis van uiterlijk komt echter niet overeen met hoe de deelnemers zichzelf diens genderidentiteit toeschrijven. Zij doen dit op basis van hun gevoel bij een gender. Nathan geeft aan zich nooit goed gevoeld te hebben in zijn vrouwenlichaam voordat hij vijf jaar geleden zijn transitie begon. Ook voor Daniel past zijn mannenlichaam niet bij hen en voelt zich, zowel in het hokje van man als van vrouw, niet thuis. San-Loiza gaat ook in op het gevoel dat zij bij haar mannenlichaam heeft. Ze wil niet als jongen leven en koos daarom voor zichzelf en de transitie. Terwijl gender non-conforme personen diens gender als een gevoel ervaren, ervaren zij afwijzing op basis van uiterlijke kenmerken door de samenleving. De samenleving wijst gender toe op niet kloppende bevindingen.

Daarnaast komt afwijzing terug in de reacties die deelnemers kregen van mensen dicht bij hen. De families van Nathan en San-Loiza hadden het moeilijk met de beslissing om in transitie te gaan. Voor beiden heeft dit ertoe geleid dat ze met sommige familieleden geen contact meer hebben. Wat de gedachte achter de reactie van de familie van Nathan was blijft onduidelijk. Voor de familie van San-Loiza was het moeilijk vanwege de geloofsovertuiging. Haar ouders begrepen haar niet en San-Loiza's opa en oma gaven aan dat zij haar beslissing om

in transitie te gaan verkeerd vonden. Aan presentator Jan vertelt ze over het verdriet dat de situatie haar heeft gedaan en hoe dit haar heeft doen twijfelen of het wel de juiste keuze was. Desalniettemin koos ze voor zichzelf en dus ook om niet volgens de bijbel te leven. Afwijzing van genderidentiteit gebeurt in de samenleving op basis van uiterlijke kenmerken, terwijl in de directe kringen de transitie afgewezen wordt vanwege een geloofs- of een andere levensovertuiging.

5.4.3. Vooruitgang

Tenslotte is het programma te zien dat er vooruitgang is in acceptatie van de sociale groep in de maatschappij. Tijdens de korfbaltraining stelt de presentator vragen aan de kinderen over de genderidentiteit van hun trainer Daniel. De kinderen geven aan geen moeite te hebben met de kledingkeuze van Daniel. Volgens hen maakt het niet uit dat die er anders uitziet. Daarbij komt in het gesprek naar voren dat de kinderen het met Daniel nooit over zijn uiterlijk hebben, waaruit blijkt dat ze Daniel als normaal zien en hen accepteren. De reacties van de kinderen komen overeen met Daniel's eigen ervaring dat volwassenen en kinderen anders op hen reageren. Volwassenen durven geen vragen te stellen, terwijl kinderen dit wel doen. Door het stellen van vragen ontstaat voor Daniel ruimte om diens gendersituatie uit te leggen, waardoor er meer begrip ontstaat. In een ander fragment gaat Nathan in gesprek met K's Choice zanger Sam Bettens, die net als Nathan op latere leeftijd in transitie is gegaan. Sam vertelt over zijn dochter van 10 jaar, die zich op deze jonge leeftijd al verbonden voelt met de LGBT-gemeenschap. Het feit dat ze al kan inzien dat identificeren met deze groep ervoor zorgt dat ze zichzelf kan zijn en daarin ook geaccepteerd wordt, toont vooruitgang. De voorbeelden van Sam en de leerlingen van Daniel laten een vernieuwend perspectief zien op gender non-conformiteit die kinderen hebben.

Ook wordt er voor de kijkende transpersonen een perspectief geboden. Ervaringen over hoe de deelnemers met het proces zijn omgegaan, geven personen tips en een positief vooruitzicht. San-Loiza geeft aan dat zij kracht haalde uit haar hobby paarden en uit mensen

die haar wel accepteren. Verder vertelt Daniel dat toen die voor het eerst uit de kast kwam als biseksueel, dit veel moeilijker ervaarde dan toen hen ontdekte non-binair te zijn. De zelfacceptatie ging de tweede keer veel makkelijker, waardoor aan de kijker wordt getoond dat de zoektocht naar je genderidentiteit niet altijd lastig hoeft te zijn. Tenslotte is er aandacht voor Thorn en wat die doet tegen haat omtrent diens gender. In de spiegel tegen zichzelf zeggen dat die goed genoeg is of steun zoeken bij de community is voor Thorn een manier om met haat om te gaan. Een laagdrempelig voorbeeld wordt hierbij gegeven om te luisteren naar non-binaire- of transartiesten waardoor transpersonen merken niet alleen te zijn. Bovendien wordt in de aftiteling het telefoonnummer van MIND correlatie getoond voor hulp bij mentale problemen.

5.5. AVROTROS: *Flikken Maastricht*

De langlopende serie *Flikken Maastricht* voegde in seizoen 17 een bijrol toe aan een non-binair personage. Personage Nico, net als in *Spangas* gespeeld door Thorn de Vries, komt op een dag in aanraking met rechercheurs Wolfs en Eva. Nico heeft geen vaste verblijfplaats en kan na diens verhoor in de middag, niet op het politiebureau blijven. Als Wolfs en Evan na het werk thuiskomen, staat Nico bij ze voor de deur. Eva zegt tegen Nico dat ze dacht dat die een verblijfplaats had voor de nacht, waarop Nico vertelt dat er bij de opvang geen plek was hen, omdat er alleen slaapzalen voor mannen en vrouwen waren en Nico is “gewoon Nico.”. Instemmend vinden Wolf en Eva Nico ook “gewoon Nico” en laten hen binnen (“Nico” 48:56-49:45). Door deze scène te analyseren wordt, aan de hand van mise-en-scène elementen, bepaald hoe het non-binaire personage Nico wordt neergezet in de scène. De betreffende scene is uitgekozen, omdat hierin voor de kijker duidelijk wordt dat Nico gender non-conform is.

5.5.1. Onveilig gevoel

Keuzes in setting bepalen hoe de kijker de actie ziet en betekenis geeft aan de scene. Hierdoor draagt de setting bij aan het narratief en heeft het een aanzienlijke functie in het verhaal (Bordwell, et al. 115). Het fragment speelt zich buiten af en start met Wolfs en Eva lopend

vanuit hun auto naar huis. In de setting wordt het begin van de avond weergegeven. Dat is te zien aan het voorafgaande shot, waarin een sfeerbeeld van de stad wordt getoond met zichtbare schemering in de lucht. Daarnaast staan de lantarenpalen aan en is het rustig op straat. Ook tijdens het gesprek met Nico blijft deze avond vallende setting aanwezig. Door de setting wordt de betekenis meegegeven aan de kijker dat het op dat moment niet veilig is om alleen op straat te verblijven. Het karakter is dus op zoek naar een veilige plek om de nacht door te brengen.

5.5.2. Man – vrouw hokjes

Daarnaast kunnen in een shot *props* worden gebruikt om de setting te manipuleren. Een *prop* draagt dan bij aan het narratief, omdat het een functie heeft in de actie (Bordwell, et al. 118). In de scène draagt het gebruik van een *prop* bij aan het onveilige gevoel dat Nico ervaart. Als Nico namelijk voor de deur van Wolfs en Eva staat houdt die diens jas en tas vast. Hierom draagt de *prop* ten eerste bij aan het narratief dat Nico onderweg is en geen vaste verblijfplaats heeft. Ten tweede worden de spullen door Nico op een stevige manier vastgehouden, waardoor de spanning bij Nico overkomt en de *prop* een functie heeft in de actie. Nico is gespannen door de situatie die zich heeft voorgedaan bij de nachtopvang, omdat er geen plek bleek te zijn voor mensen zoals hen, die niet in het hokje van man of vrouw passen. In de scène wordt het onveilige gevoel en angst laten zien dat gender non-conforme personen hebben, wanneer er geen plek voor hen is in de maatschappij.

5.6. AVROTROS: *EenVandaag* – Opiniepanel

Het actualiteitenprogramma *EenVandaag* deelde in augustus 2022 een onderzoek dat zij zelf uitvoerde over negatief gedrag tegenover non-binaire- en transgender personen. Concluderend kwam uit het onderzoek dat zeven op de tien personen die zich met deze gendervormen identificeert in het afgelopen jaar te maken had met negatief gedrag (“Nageroepen, bespot en beledigd: 7 op de 10 transgenders, non-binaire en intersekse personen maken negatief gedrag mee.”). In het artikel wordt gelinkt naar het filmpje van *EenVandaag*: “Continu uitleggen of je een jongen of een meisje bent: hoe voelt het om non-binair te zijn.” Dit fragment was al eerder

in een uitzending van *EenVandaag* getoond. Op basis van de inhoud wordt deze video van AVROTROS geanalyseerd.

5.6.1. Normaliseren

Uit de titel blijkt dat het doel van het fragment is om mensen te informeren. De redactie wil aan de *EenVandaag*-kijker laten zien hoe het voelt om non-binair te zijn. *EenVandaag* maakt duidelijk dat iedereen wel iemand kent die zich niet volledig man of vrouw voelt. Daarbij melden ze dat 4% van de Nederlandse bevolking tot deze groep behoort en dat dit zou betekenen dat in elke klas iemand bezig zou zijn met een transidentiteit. Daarnaast wordt in het item aangegeven dat er onwaarheden bestaan over de groep gender non-conforme personen. Het label 'non-binair' zou een hype en typisch iets van deze tijd zijn. Door aan te geven dat er nu specifieke termen voor deze genderidentiteit zijn, wordt dit statement ontkracht en blijkt de gender non-conforme identiteit al langer te bestaan. Door kenbaar te maken dat iedereen iemand kent die niet binnen de gendernormen past, blijkt de groep groot te zijn. Bovendien bestaan er onwaarheden over de groep waardoor het belangrijk is om non-binariteit te normaliseren.

5.6.2. Haat

Het bereiken van normaliseren wordt ten eerste gedaan door middel van interviews met non-binaire personen waarin eigen ervaringen worden gedeeld. Het zijn van non-binair wordt hierdoor inzichtelijk voor de kijker. Alex vertelt over diens ervaringen met straatintimidatie. Nanoah merkt de haat ook in de vorm van bedreigingen. De haat heeft te maken met onbegrip en weestand vanuit de samenleving. Hierdoor wordt duidelijk dat het niet makkelijk is om non-binair te zijn. Alex geeft aan: "Ik word wel eens uitgescholden op straat. Ik word wel eens gevolgd op straat en dan krijg je wel eens mensen die openlijk zeggen ik vind het belachelijk wie jij bent." (04:03). Daarentegen ervaart Alex ook positieve reacties. Wanneer die de ruimte krijgt om uitleg te geven over diens identiteit blijken de reacties fijn te zijn. Door het delen van eigen ervaringen, ziet de kijker dat een non-binair persoon te maken heeft met haat, onbegrip

en weestand. Wanneer ruimte wordt geboden aan iemand om diens verhaal te delen ontstaat er echter meer begrip.

5.6.3. Informeren

Verder wordt in het fragment informatie gegeven over onderwerpen gerelateerd aan non-binariteit. De samenleving informeren, is volgens Alex belangrijk, omdat de wereld met hen rekening moet houden. Alex gaat in op het gebruik van voornaamwoorden en legt uit hoe deze het beste gebruikt kunnen worden. Hierin geeft die verschillende voorbeelden in zinsvormen. Verder informeert Nanoah over de totstandkoming van diens genderidentiteit. Die vertelt dat identificeren als non-binair geen keuze is, maar een gegeven. Hierbij wordt de vergelijking gemaakt met het gegeven dat andere mensen man of vrouw zijn, omdat ze dat zo voelen. Door het publiek te informeren kan normalisatie omtrent gender non-conformiteit worden bereikt.

Door in te gaan op eigen ervaringen van non-biniare personen en het publiek te informeren is *EenVandaag* bezig om de genderidentiteit te normaliseren. Aangezien iedereen iemand met een transidentiteit kent en er onwaarheden over de groep bestaan moet de sociale groep genormaliseerd worden, zodat onbegrip en weerstand verdwijnt.

5.7. Deelconclusie analyse media-aanbod

In het media-aanbod zijn de publieke omroepen bezig met gender non-conformiteit door deze sociale groep representatief weer te geven en te tonen met welke uitdagingen zij te maken hebben. Hierdoor wordt gender non-conformiteit inzichtelijk gemaakt voor de kijker. In fictie en non-fictie programma's komen de onderwerpen aan bod door eigen verhalen te delen van gender non-conforme personen in interviews en hen te casten voor gender non-conforme personages om het onderwerp naar de werkelijkheid neer te zetten.

Het representatief weergeven van gender non-conforme personen wordt in de non-fictie programma's gedaan door de diversiteit van de groep te tonen in leeftijd, achtergrond uiterlijke kenmerken en genderidentiteiten. In fictie worden bij de publieke omroep uiterlijke kenmerken,

in de vorm van kostumering en grime en *typecasting*, gebruikt om de afzetting tegen sociale- en gendernormen aan te geven en duidelijk te maken dat iemand non-binair is. Sommige series doen dit zonder hierbij in te gaan op de moeilijkheden welke bij de genderidentiteit komen kijken.

Daarnaast tonen de publieke omroepen waar gender non-conforme personen in de maatschappij mee te maken krijgen en wat voor gevoelens en gedachtes zij daarbij ervaren. Ten eerste ervaren zij haat in de vorm van geweld en onbegrip, dat zorgt voor een onveilig gevoel. Dit onveilige en een vervelend gevoel krijgen ze ook wanneer de maatschappij enkel is verdeeld in de hokjes van man en vrouw. Bijvoorbeeld in misgenderen, als er geen genderneutrale toiletten aanwezig zijn of als een slaapzaal niet gemixt is. Verder ervaren ze gebrek aan erkenning van de genderidentiteit, omdat deze nog niet genormaliseerd is in de samenleving. Dat merken ze aan het onjuiste gebruik van voornaamwoorden, dat een X in je paspoort een moeilijk proces is en non-binair zijn als een trend wordt gezien. Daarbij krijgen ze afwijzingen van de directe omgeving, door geloofs- en levensovertuigingen. En vanuit de samenleving, omdat zij verschillend betekenis geven aan gender door een gender te baseren op uiterlijke kenmerken en niet op iemands gevoel.

De omroepen besteden in hun programmering aandacht aan gender non-conformiteit en hiermee spelen zij een rol in de acceptatie van gender non-conformiteit in de samenleving. Wanneer er ruimte voor uitleg wordt gegeven blijken de reacties fijner en ontstaat meer begrip. Kinderen reageren anders dan volwassenen op gender non-conformiteit, hierdoor verandering vindt er ook verandering plaats in de maatschappij. Tenslotte bestaat er een hele community van gender non-conforme personen, waardoor mensen met deze identiteit niet alleen zijn. De publieke omroepen maken gender non-conformiteit inzichtelijk voor de kijker, door op een representatieve manier, eigen verhalen te tonen over ervaringen met de genderidentiteit in de maatschappij.

6. Bevindingen analyse

In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit de media- en beleidsanalyse naast elkaar gelegd. Daarnaast worden theoretische concepten betrokken bij de resultaten van de analyses. Hiermee geeft dit hoofdstuk inzicht in de belangrijkste thema's die spelen rondom gender non-conformiteit in de media bij publieke omroepen. Het hoofdstuk is opgedeeld in drie thema's. Het eerste thema gaat over inclusiviteit, waarmee wordt bedoeld hoe de publieke omroep bezig is met het betrekken van de sociale groep bij de samenleving. Het tweede thema gaat over representatie van de doelgroep. Het laatste hoofdstuk licht de van de maatschappelijke uitdagingen uit waarmee gender non-conforme personen te maken hebben.

6.1. Publiek

Publieksbehoefte

Het aantal mensen dat zich identificeert met een genderidentiteit buiten de gendernormen is gegroeid. Desalniettemin ze zijn nog een gemarginaliseerde groep (Richards 95-96). Het media-aanbod speelt een belangrijke rol in het betrekken van deze groep bij de maatschappij (Dyer 2). De groeiende groep laat de behoefte zien van media-aanbod over hen. De publieke omroepen geven in het beleid aan dat ze het media-aanbod willen laten aansluiten op de behoeftes en verwachtingen van de samenleving. Hierdoor is het belangrijk dat de NPO media-aanbod uitzendt dat aansluit op de behoeftes van mensen die zich niet binnen de binaire gendernormen identificeren. Uit de analyse blijkt dat KRO-NCRV in *Spangas* als eerste in Nederland een non-binair personage in de serie schreef. Daarnaast paste de omroep de titel van het programma *Hij is een Zij* aan naar *Hij, zij, hen*. Door deze uitkomsten laat de publieke omroep zien in te spelen op de behoefte van de samenleving om media-aanbod te maken voor deze doelgroep.

Publieksparticipatie

De NPO erkent in haar beleid dat de omroep kijkers nodig heeft om impact te maken op inclusiviteit en dat het publiek het ook waardeert om betrokken te worden. Om deze reden is publieksparticipatie een belangrijk onderdeel van het inclusiviteitsbeleid van de omroep. In het

programma van BNNVARA *Ik durf het bijna niet te vragen* worden anonieme stigma's, vooroordelen en vragen van kijkers aan non-binaire personen voorgelegd. Zo krijgt de doelgroep de kans om uitleg te geven en hiermee vooroordelen weg te nemen bij het publiek. Tegelijkertijd wordt het publiek actief betrokken door gebruik van *crowdsourcing* waardoor de verbondenheid met de content versterkt.

In de analyse wordt duidelijk dat de omroepen voornamelijk focussen op dit soort publieksparticipatie, maar nog weinig samenwerkingen aangaan met maatschappelijke organisaties. Uit het aanbod komen weinig directe samenwerkingen naar voren, behalve dat MIND Korrelatie in de aftiteling van *Hij, zij, hen* wordt genoemd. Ondanks dat zij het belang van samenwerkingen met maatschappelijke organisaties wel in hun beleid uitten. Bovendien brengen maatschappelijke organisaties de omroep dichter bij de doelgroep en helpen ze grenzen verleggen om impact te maken.

Activeren

Naast het betrekken van het publiek blijkt uit de beleidsanalyse dat de publieke omroep de kijker een handelingsperspectief wil bieden. Oftewel ze willen het publiek activeren om bij te dragen aan een inclusieve samenleving. In het media-aanbod wordt dit vertaald naar concrete acties en het delen van informatie over hoe het publiek kan bijdragen. In de analyse komt naar voren dat handelingsperspectief wordt geboden in de programma's *EenVandaag* en *Hij, zij, hen*. Zo wordt in beide programma's uitgelegd dat wanneer de doelgroep de ruimte krijgt om hun genderidentiteit uit te leggen de reacties meer begripvol zijn. Ook het belang van het gebruik van verschillende voornaamwoorden wordt in de programma's uitgelegd met voorbeelden in diverse zinnen. Op deze manier worden kijkers geactiveerd om concrete handelingen toe te passen in het dagelijks leven om zo mensen die zich niet met de binaire gendernormen identificeren te betrekken. Uit de theorie blijkt dat publiek media-boodschappen volgt, waardoor het een effectieve manier is om gedragsverandering bij mensen te stimuleren

(Anderson, et al. 276). De NPO kiest hierbij om te focussen op de concrete handelingen, omdat deze makkelijk op te volgen zijn voor het publiek.

In het aanbod wordt ook duidelijk dat er een handelingsperspectief wordt gegeven aan gender non-conforme personen zelf. Namelijk in het programma *Hij, zij, hen* geeft non-binair persoon Thorn de Vries aan dat er een hele community is van mensen met een non-binaire of transidentiteit. Hiermee wil hun laten zien dat mensen niet alleen zijn en steun kunnen halen uit de community. Het bieden van een handelingsperspectief via het media-aanbod kan ook waardevol zijn voor het tegengaan van problematiek, zoals eenzaamheid en depressie, mentale problemen die regelmatig voorkomen bij minderheidsgroepen (Chew, et al. 237). De NPO benoemt dit niet expliciet in het inclusiviteitsbeleid, maar zou in de toekomst ook meer kunnen inzetten op het bieden van ondersteuning voor de doelgroep op deze manier.

De NPO als verbinder

In het beleid stellen de publieke omroepen dat zij een centrale positie innemen in de Nederlandse samenleving, vanuit deze visie werken zij voor het maatschappelijk belang. Dat komt ook terug in de missie “Van waarde voor iedereen”. Om dat te bewerkstelligen zien zij voor zichzelf een rol als verbinder om de samenleving bij elkaar te brengen en zo polarisatie tegen te gaan. Hun doel is om via het aanbod onderling begrip tussen verschillende groepen te creëren. Dit is terug te zien in programma's, zoals *Ik durf het bijna niet te vragen* en *EenVandaag*, waar onwaarheden over non-binariteit, zoals dat het een trend of stoornis zou zijn, worden ontkracht. Op deze manier proberen de omroepen gender non-conformiteit te normaliseren om mensen met verschillende visies dichterbij elkaar te brengen.

Daarnaast is het belangrijk dat de omroepen inspelen op verschillende doelgroepen en kennisniveaus. De toegankelijkheid van de informatie en de manier waarop dat gebracht wordt is daarbij essentieel. Zo wil de NPO dat bijvoorbeeld doen met toegankelijk taalgebruik in *Ik durf het bijna niet te vragen*. Eigen vragen en stellingen van het publiek worden in het

programma gebruikt hierdoor herkent het publiek zich in de korte en duidelijk geformuleerde vragen. Door toegankelijk taalgebruik worden barrières in taal weggehaald en wordt op betrokkenheid van publiek ingezet (Mol 38). Op deze manier wordt er op een toegankelijke manier aan verschillende sociale groepen informatie over gender non-conformiteit gegeven.

6.2. Representatie

Pluriformiteit

De NPO heeft in het beleid opgenomen dat ze diversiteit aan meningen en visies wil tonen. Daarbij staat het woord ‘Veelkleurigheid’ centraal. Verschillende opvattingen willen ze bespreekbaar maken door maatschappelijke discussies aan te gaan. In het aanbod, zoals in de programma's *Hij, zij, hen* en *Ik durf het bijna niet te vragen* wordt duidelijk dat er ook aandacht wordt besteed aan negatieve reacties die gender non-conforme personen ontvangen vanuit familie en collega's. Echter valt het hierbij op dat deze ervaringen alleen aan bod komen vanuit het oogpunt van de personen die de negatieve reactie ontvingen. Het zou interessant zijn om ook aandacht te besteden aan degene die de afkeurende mening heeft geuit. Aan de andere kant is de keuze begrijpelijk, want gender non-conforme personen krijgen nu op een veilige manier de ruimte om hun negatieve ervaringen te delen. Hiermee zorgen de omroepen dat er aandacht is voor de discriminatie of negativiteit die deze personen ervaren. De vraag is of het beleid van de NPO, om aandacht te besteden aan diverse meningen, overeenkomt met andere ambities uit het inclusiviteitsbeleid. Er wordt namelijk minder ruimte geboden aan mensen met afkeurende opvattingen als het gaat om non-binariteit of transgender zijn. Waarschijnlijk wordt de keuze gemaakt, omdat deze aandacht andere doelen zoals acceptatie, normalisatie en het tegengaan van discriminatie zou kunnen tegenwerken.

Diversiteit

In het beleid van de NPO wordt genoemd dat omroepen zich niet alleen moeten richten op grote sociale groepen, maar de focus leggen op het individu om de hele samenleving te weerspiegelen. In het beleid van de aangesloten omroepen wordt echter *mainstreaming* gebruikt

om missende doelgroepen, zoals jonge mensen of mensen met een migratieachtergrond te betrekken. Door *mainstreaming* worden minderheidsgroepen op structurele basis bij het beleid betrokken (Nelen 33). Hierdoor wordt wel op de grote groepen gericht in het beleid in plaats van de focus op het individu. Dit is deels terug te zien in het media-aanbod. Non-fictieprogramma's tonen gender non-conforme personen in verschillende leeftijden, achtergronden, identiteit en uiterlijke kenmerken. Echter is deze diversiteit niet zichtbaar in fictie aanbod. De non-binaire personages zijn alle drie wit, jong en geboren met het vrouwelijk geslacht. Ook worden twee van de drie rollen van non-binaire karakters gespeeld door acteur Thorn de Vries. Hen treedt ook op als ervaringsdeskundige in twee geanalyseerde non-fictie programma's. Wanneer representatie steeds op dezelfde manier gebeurt is dit niet bevorderlijk voor het beeld van de sociale groep blijkt uit de theorie (Dyer 2). Bovendien laten de series een eenzijdig beeld zien van non-binaire personen, waardoor bijvoorbeeld ouderen of mensen van kleur niet worden vertegenwoordigd. De wens van de NPO om zich te richten op de diversiteit van individuen wordt hiermee nog niet behaald, omdat de aangesloten omroepen nog bezig zijn met de sociale groep in de algemene structuur te betrekken. Letten op het individu kan een volgende stap zijn.

In de theorie komt naar voren dat *queer* karakters voornamelijk als bijrol optreden in media-aanbod (Rodriguez 2). Een bijrol voor mensen met een identiteit buiten de gendernormen komt overeen met het idee dat zij *The Other* zijn in de samenleving, omdat ze anders zijn dan de norm (Raymond 98). Uit de analyse van fictie programma's blijkt in tegenstelling tot de theorie dat gender non-conforme personages regelmatig een prominente rol krijgen in het narratief. Zo werd in de serie *Spangas* het karakter Lesley geïntroduceerd als eerste non-binaire personage in Nederland met direct een hoofdrol. Later is in de serie *Oogappels* ook een prominente rol voor een gender non-conform personage te zien, namelijk Chris. Daarnaast is in dezelfde serie ook het karakter Sammie als bijrol en zien we in *Flikken Maastricht* dat het non-

binaire karakter Nico een kleine rol vervult. Door deze rollen toe te voegen zorgt de NPO voor zichtbaarheid van deze doelgroep en wordt het idee van dat mensen buiten de gendernormen *The Other* zijn tegengewerkt.

Stereotypering

De NPO geeft aan dat zij respectvolle representatie belangrijk vinden in de weergave van een sociale groep. In het beleid geven zij aan dat zij oppervlakkige representatie in de vorm van stereotypering tegen willen gaan. Overeenkomend wordt in de theorie aangegeven dat stereotypering komt door een vlakke weergave van het personage. Karakters meer diepgang geven toont menselijkheid, complexiteit en zorgt voor respect (Ward, et al. 179). In het non-fictie aanbod van de omroepen slagen zij hierin door in te gaan op de complexiteit van gender non-conformiteit door verschillende uiterlijke kenmerken en fases van transitie te laten zien. Hierdoor breken ze met het idee dat er één soort gender non-conformiteit bestaat en tonen ze ook transgender personen in verschillende stadia van transitie. Hiermee maken ze duidelijk dat mensen op verschillende manieren trans kunnen zijn. De NPO zorgt zo voor het tegengaan van vlakke representatie.

In de fictie programma's wordt door keuzes in kostumering en make-up kenbaar gemaakt dat de karakters zich afzetten tegen de binaire gendervormen. In het programma *Oogappels* krijgt Chris vrouwelijk kenmerken, zoals make-up en heeft Lesley een androgyne stijl. Het komt overeen met de bekende representatie dat gender non-conforme personen een mix van gendervormen uitdragen (Richards, et al 109). Hierdoor worden de verwachtingen weer bevestigd. Daarnaast wordt *typecasting* toegepast bij de non-binaire personages, waardoor zij voldoen aan de publieke verwachtingen bij deze genderidentiteit. De beslissingen zorgen ervoor dat uiterlijke kenmerken van personages overeenkomen met de verwachtingen van het publiek. Hiermee bevestigen de omroepen in de beeldvorming verschillende stereotypes over de doelgroep. Aan de andere kant hebben de personages diepgang en dit toont de menselijkheid.

Hierdoor vormen de karakters geen oppervlakkige representatie van gender non-conforme personen. De kijker krijgt een realistisch beeld van de doelgroep.

Betrouwbare weergave

Uit de beleidstukken komt naar voren dat kijkers zich naast het herkennen in de verhalen, ook moeten herkennen in diegene die de verhalen vertellen. Dit laten zij terugzien in het media-aanbod door in non-fictie programmering gender non-conforme personen zelf het woord te geven. Naast de herkenbaarheid in vertellers, zorgt dit ook voor betrouwbare representatie. De NPO deelt door het delen van eigen verhalen van mensen op een betrouwbare manier opvattingen en achtergronden van de groep. Hierdoor wordt het publiek de juiste informatie gegeven over opvattingen rondom gender non-conformiteit.

Ook uit de fictie analyse wordt duidelijk dat de NPO de gender non-conforme personen zelf betreft bij het aanbod. De acteurs die non-binaire personages spelen, hebben zelf ook een transidentiteit. Echter werd al ondervonden dat de meeste rollen door dezelfde acteur worden gespeeld. Aangezien er dus gestuurd wordt op non-binaire acteurs zelf de rollen te laten spelen kan opgemaakt worden dat het totaal van deze acteurs nog niet voldoende is. In de theorie komt naar voren dat het belangrijk is om non-binaire rollen door non-binaire personen te laten spelen. Zo worden deze acteurs meer betrokken, bijvoorbeeld door te laten zien dat acteren ook voor hen een vak is (147 Mushro). Daarnaast is een essentieel onderdeel van een inclusiviteitsbeleid een diverse groep werknemers, dat zou naast de werk motivatie bevorderen, uitdagingen voor minderheidsgroepen op de werkvloer tegengaat (Çelik 355). In het organisatiebeleid van de NPO komt terug dat ze doelstellingen opstellen om diversiteit in het personeelsbestand te bereiken. Het biedt dus vooruitgang als de NPO de gender non-conforme mensen zelf cast voor non-binaire rollen, omdat diversiteit onder werknemers wordt bevorderd. Zij ervaren daardoor minder uitdagingen voor ze en de totaliteit van gender non-conforme acteurs wordt verhoogd.

In het beleid wordt ook diversiteit aan onderwerpen aankaarten als essentieel onderdeel gezien voor een aanbod dat ‘veelkleurig’ is. Binnen deze onderwerpen komen ook maatschappelijk gerichte thema's aan bod. Uit de analyse van het media-aanbod komt dat een maatschappelijk thema voor gender non-conforme personen het gebruik van genderneutrale toiletten is. In *Oogappels* wordt door realistisch acteren overgebracht wat voor effect het gebrek aan genderneutrale toiletten op openbare toiletten heeft. De publieke omroep reflecteert in het fictie aanbod dus de realiteit van gender non-conforme personen. Het realistisch tonen zorgt voor meer begrip voor de mensen die een onveilig gevoel bij deze situatie ervaren.

6.3. Maatschappelijke uitdagingen

Discriminatie

Uit de theorie blijkt dat mensen die zich buiten de binaire gendervormen identificeren te maken hebben met discriminatie. Ze voldoen niet aan de maatschappelijke verwachtingen en worden daarom als bedreiging gezien (Jørgensen, et al. 20). Ook uit de media-analyse blijkt dat de groep discriminatie ervaart. In *Oogappels* wordt Chris slachtoffer van homohaar, waarvan de ernst van het incident door de makers op een duidelijke manier in beeld wordt gebracht. Het effect van de discriminatie wordt laten zien door een houdingsverandering dat door kostumering zichtbaar wordt. Het laat zien dat hij verandert van iemand met uitgesproken kledingsmaak en zelfverzekerd karakter naar een timide persoon. Door deze verandering is hij minder zichzelf en toont hij meer overeenkomst met maatschappelijke verwachtingen. In *Hij, zij, hen* wordt door San-Loiza verteld dat de afkeurende reacties haar hebben doen twijfelen of in transitie gaan de juiste keuze was. Bovendien zorgde het pesten ervoor dat ze stopte met haar hobby paardrijden. Door de effecten van discriminatie aan te kaarten gaat de publieke omroep in op de gevolgen van discriminatie op zelfexpressie. Het aanpassen naar de verwachtingen van de maatschappij laat in het aanbod de ernstige gevolgen voor het mentaal welzijn van de groep zien.

Echter komt in de theorie terug dat *queer* personages regelmatig worden weergegeven als slachtoffer (Rodriguez 1). Door het aankaarten van de situaties waarin de groep geweld of afwijzing ervaart vanwege diens genderidentiteit toont de publieke omroep hen ook als slachtoffer. Hier wordt op een andere manier mee omgegaan in de rol van Lesley. Naast de korte aanvaarding waarin Lesley misgenderd wordt, gaat diens verhaallijn verder niet in op problematiek rond de genderidentiteit. Het blijkt dat positieve verhaallijnen over *queer* personages het beeld van deze personen in de samenleving heeft verbeterd (Madžarević, et al. 909). Verder wordt in het beleid van de NPO benoemd dat ze willen veranderen wat noodzakelijk is. Het blijkt noodzakelijk te zijn om *queer* personages zonder problematiek uit te lichten. Dat zorgt voor een beter opname van hen in de maatschappij. De NPO durft hierin een ander beeld te laten zien om een verandering teweeg te brengen.

De maatschappelijke uitdagingen laten de ervaringen van gender non-conforme personen met discriminatie zien. In de theorie komt naar voren dat binnen een sociale groep mensen beschikken over verschillende identiteiten. De theorie over intersectionaliteit gaat in op de kruiswerking van identiteiten en toont dat mensen binnen een sociale groep in andere mate te maken hebben met discriminatie door de verbondenheid van identiteiten. Wanneer geen rekening wordt gehouden met intersectionaliteit, bieden onderzoeksresultaten een eenzijdig beeld dat alleen betrekking heeft op geprivilegieerde mensen binnen de sociale groep (Crenshaw 139). Intersectionaliteit wordt nauwelijks opgenomen in het beleid van de NPO, omdat ze minderheidsgroepen categoriseren in gender, leeftijd, opleiding, geografische spreiding, etniciteit en handicap. Gender non-conformiteit valt daarin onder gender, waardoor de genderidentiteit in het beleid onder dezelfde groep wordt genoemd als de binaire gendervormen. Echter voldoen gender non-conforme mensen niet aan de maatschappelijke norm en binaire gendervormen wel, waardoor ze een andere vorm van discriminatie ervaren. Het bewustzijn van intersectionaliteit lijkt in de non-fictie programmering meer aanwezig,

omdat diversiteit binnen genderidentiteiten wordt getoond. De deelnemers die over de eigen ervaringen met discriminatie vertellen hebben diverse achtergronden en uiterlijke kenmerken. In de programma's wordt niet letterlijk ingegaan op het idee dat iemand die qua uiterlijke kenmerken meer overeenkomt met één binaire gendervorm een andere mate van discriminatie ervaart. Hierdoor lijkt het voor de kijker alsof alle gender non-conforme personen dezelfde mate van discriminatie ervaren. In het fictie aanbod wordt niet ingegaan op de diversiteit vanwege het eenzijdige beeld en zijn de personages bijvoorbeeld wit, waardoor er een geprivilegieerde vorm van discriminatie wordt laten zien. De NPO laat steken liggen als het gaat om het tonen van de intersectionaliteit van de sociale groep. Door intersectionaliteit meer in het media-aanbod te laten zien en in het beleid op te nemen kan de publieke omroep op een eerlijkere manier de discriminatie van gender non-conforme personen zichtbaar maken.

Erkenning

Uit het analyseren van het media-aanbod blijkt dat gender non-conforme personen en de samenleving een verschil van perceptie hebben over de betekenisgeving van genderidentiteit. In non-fictie programma's wordt duidelijk dat de deelnemers diens genderidentiteit opvatten als een gevoel. De buitenwereld baseert gender echter op verwachtingen in uiterlijke kenmerken. Het verkeerd toekennen van iemands gender wordt beschreven als misgenderen. In *Hij, zij, hen* komt naar voren dat misgenderen als pijnlijk wordt ervaren. Het verschil van betekenisgeving komt terug in de theorie. Daaruit blijkt ook dat de buitenwereld iemands gender toekend op basis van verwachtingen bij uiterlijke kenmerken (Verhaeghe 9). Daarnaast blijkt dat de media een aanwezige rol heeft bij het vormen van percepties en meningen van samenleving (Anderson, et al. 276). Door deze rol draagt de omroep bij aan bewustzijn over betekenisgeving van gender, dat voor een andere perceptie van de samenleving op genderidentiteit kan zorgen.

Verder komt in de aanbod-analyse terug dat ervaringen van mensen met een identiteit buiten de gendernormen ook laten zien dat een non conforme genderidentiteit nog niet wordt

erkend. Dat wordt duidelijk door de stelling dat non-binariteit een trend zou zijn. Bovendien is het een moeilijk proces om een X in je paspoort te zetten. Ook wordt in *Spangas* en *Flikken Maastricht* getoond dat er enkel rekening wordt gehouden met de man vrouw hokjes in de maatschappij. De keuzes in setting en manier van acteren tonen dat dit vervelend is. Daarnaast is het gebrek aan genderneutrale openbare toiletten een teken van missende erkenning, terwijl het beschikbaar stellen van zo'n toilet op dagelijkse basis veel zou betekenen. Echter wordt in de theorie aangegeven dat de verwachtingen en betekenissen van gender veranderbaar is in tijd (Butler 154). Daarbij heeft de media invloed op de maatschappelijke norm (Anderson, et al. 276). Waardoor het tonen van deze situaties bewustwording kan creëren bij publiek en uiteindelijk kan leiden voor een verandering in erkenning van de groep.

Bovendien komt uit de analyse van het media-aanbod naar voren dat kinderen een vernieuwende en meer accepterende kijk hebben op diversiteit in genderidentiteiten. In het beleid wordt niet direct ingegaan op verbeterende betrokkenheid van bepaalde sociale groepen bij de samenleving. Wel stelt de NPO dat ze verschillende visies willen tonen over een bepaald onderwerp dat volgens hen zorgt voor meer samenhang en begrip voor elkaar in de samenleving. Door het tonen van de vernieuwende blik van kinderen op gender non-conformiteit probeert de NPO bij volwassenen meer begrip te realiseren.

Conclusie

In Nederland identificeert 4% van de bevolking zich met een genderidentiteit buiten de binaire gendernormen, zoals transgender of non-binair. Het aantal gender non-conforme mensen is de afgelopen jaren gegroeid, maar is nog steeds een minderheidsgroep in de samenleving. Media kan van waardevolle invloed zijn op inclusiviteit van bepaalde sociale groepen. Voor de Nederlandse samenleving voert de NPO de mediaopdracht uit om aanbod beschikbaar en herkenbaar te maken voor iedereen, dus ook voor gender non-conforme personen. In dit onderzoek wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvraag: ‘Hoe zijn de publieke omroepen bezig met een inclusiviteitsbeleid en media-aanbod ten opzichte van gender non-conformiteit?’.

Uit de analyses kunnen verschillende conclusies worden getrokken. Allereerst over de maatschappelijke rol van de NPO. De NPO probeert een centrale positie in te nemen in de Nederlandse samenleving. Om in te spelen op het groeiende aantal mensen dat zich als gender non-conform identificeert, past de omroep programmatitels aan en voegt non-binaire personages toe aan fictieseries. Om publiek te betrekken worden concrete handelingen getoond die makkelijk uit te voeren zijn. Daarnaast wil de NPO het publiek en de doelgroep met elkaar verbinden. Dat doen ze door gender non-conformiteit te normaliseren door onwaarheden te ontkrachten en verschillende visies bij elkaar te brengen. Daarbij geven ze informatie op een toegankelijke manier, zodat het publiek zich herkent in de vraagstellingen. Uiteindelijk is het doel om op diverse manieren de inclusiviteit binnen de samenleving tegenover deze doelgroep te bevorderen. Voor de publieke omroep ligt er nog een kans in het betrekken van maatschappelijke organisaties om dichterbij de doelgroep te komen en hen te ondersteunen met problematiek waar deze groep mee te maken heeft, zoals mentale problematiek.

De manier waarop gender non-conformiteit wordt gerepresenteerd in het media-aanbod heeft effect op de betrokkenheid van hen bij de maatschappij. De analyse toont dat de NPO een realistisch beeld van de doelgroep neerzet door in te gaan op de complexiteit van de

genderidentiteit. Echter wordt in uiterlijke kenmerken nog regelmatig de publieksverwachting gevolgd met stereotypes. Ondanks het toegeven aan stereotypering zorgt de NPO voor betrouwbare informatie door unieke verhalen en ervaringen van personen te delen en diepgang bij gender non-conforme karakters te creëren in fictie. Ook draagt de NPO bij aan meer betrokkenheid door non-binaire personen te casten voor non-binaire personages. De publieke omroep betreft op deze manier *queer* makers actief bij de mediaorganisaties, waardoor zij minder uitdagingen ervaren binnen het mediawerkveld en representatie dichtbij de werkelijkheid staat.

Interessant is dat de NPO in haar beleid aangeeft dat de omroep verschillende meningen en visies over thema's als gender non-conformiteit wil tonen, maar in realiteit wordt dit thema op een eenzijdige manier uitgelicht. In het creëren van de content is voornamelijk de doelgroep zelf betrokken of worden personen uitgenodigd die voor acceptatie van gender non-conformiteit staan. Personen met afkeurende meningen wordt weinig ruimte geboden. Dit is een logische keuze kijkend naar de doelen van het beleid, zoals een inclusieve samenleving, want deze meningen staan in conflict met acceptatie. Echter zou hiermee kunnen worden geconcludeerd dat de NPO mensen met een andere kijk op de wereld weinig podium biedt, wat een tegenstrijdigheid in het beleid toont.

In het media-aanbod wordt er op verschillende manieren aandacht gegeven aan maatschappelijke thema's. Zo toont de NPO de noodzaak van erkenning voor personen die buiten de binaire gendernormen vallen. In de programma's komen veelal misvattingen of discriminatie over genderidentiteit naar voren, zoals hokjes denken, gebrek aan genderneutrale faciliteiten of verkeerd gebruik van voornaamwoorden. Zo wordt in een interview uitgelegd dat uiterlijke kenmerken worden gerelateerd aan verwachtingen bij gender waardoor misgenderen ontstaat, terwijl zij hun gender identiteit ervaren als een gevoel. De omroepen geven hiermee ruimte aan gender non-conforme personen om toe te lichten waarom erkenning extra belangrijk

is voor deze doelgroep. De NPO kan hierin nog stappen zetten door bijvoorbeeld het gebruik van voornaamwoorden te normaliseren in interviews of tv-programma's. Het is betekenisvol voor gender non-conforme personen als mensen met een binaire gendervorm aangeven dat diens voorkeur ligt bij aanspreken met zij/haar of hij/hem. Dat geeft ze de ruimte om ook hun voorkeur kenbaar te maken.

Verder schenkt de publieke omroep aandacht aan verschillende gewelddadige of negatieve situaties waarin gender non-conforme personen terecht komen. Hierbij gaat het naast het uitlichten van unieke situaties ook om het overbrengen van de gevolgen van discriminatie. Zo blijkt uit de media-analyse dat personages na een negatief voorval zich minder uiten als zichzelf, maar meer de binaire gendernormen volgen. Door bijvoorbeeld kledingstijl aan te passen of te stoppen met een hobby dat niet binnen de norm past. Door deze verandering in genderexpressie te tonen is er aandacht voor de effecten van discriminatie op het mentale welzijn van de doelgroep.

Opvallend is dat in de theorie naar voren komt dat aandacht schenken aan discriminatie of geweld jegens *queer* personages buitensluiting van de doelgroep ook in de hand kan werken. De verhaallijnen laten een negatief beeld zien. Bovendien bevestigen de negatieve ervaringen in het media-aanbod de angsten van gender non-conforme personen voor kwetsende reacties wanneer zij hun genderexpressie uiten. De NPO maakte een goede start in *Spangas* door een non-binair, zelfverzekerd personage te introduceren zonder de focus te leggen op discriminatie of negatieve ervaringen. De omroepen kunnen hier echter nog meer regelmaat in aanbrengen, bijvoorbeeld door mensen met een transidentiteit te interviewen over een ander onderwerp dan diens genderidentiteit.

Ondanks dat de NPO aangeeft rekening te houden met het individu binnen sociale groepen wordt in het beleid gebruik gemaakt van beperkte categorieën, zoals leeftijd, opleiding en gender. Als het gaat over acceptatie en inclusiviteit worden deze verschillende sociale

groepen in één zin genoemd. Gender non-conformiteit valt hierin logischerwijs te relateren aan de categorie 'gender'. Echter kan het ook gaan over problematiek zoals seksisme en gender ongelijkheid. Deze problematiek heeft een andere aard dan die van gender non-conformiteit. De eenzijdige categorisering laten de vaagheid en een gebrek aan intersectionaliteit in het beleid zien. Hetzelfde geldt in het fictie aanbod waarin gender non-conforme karakters met dezelfde uiterlijke kenmerken getoond worden. Hierdoor worden de ervaringen alleen van witte en non-binaire personen uitgelicht. Deze zijn anders dan mensen van kleur, waardoor er weinig aandacht is voor verschillende ervaringen en vormen van discriminatie. In non-fictie is niet direct aandacht voor intersectionaliteit, maar wordt er wel meer diversiteit in uiterlijk en genderidentiteiten getoond. De kijker krijgt hierdoor een beeld van non-binaire of transpersonen alsof zij allemaal met dezelfde discriminatie te maken hebben. Hierin wordt alleen geen aandacht besteedt aan verschillende vormen van discriminatie, vanwege ras, seksualiteit of gender. Zo kan het zijn dat iemand meer voldoet aan de verwachtingen bij een binair gender en daardoor voor de buitenwereld niet gender non-conform lijkt. In het tegengaan van discriminatie is het belangrijk om die verschillen uit te lichten. Bovendien vraagt verschillende soorten problematiek ook voor een diverse representatie en aanpak. De NPO kan in haar beleid en aanbod meer rekening houden met intersectionaliteit, waardoor voor de kijker een eerlijker en duidelijker beeld van exclusie en discriminatie zichtbaar wordt. Daarbij wordt het aanbod representatief voor diverse groepen.

Door meer balans te laten zien in aandacht voor problematiek en het normaliseren van de doelgroep kan de publieke omroep vooruitstrevend bezig zijn met gender non-conformiteit. Problematiek ervaart de groep in discriminatie en negatieve ervaringen dat effect heeft op het mentale welzijn. Door aangaan van samenwerkingen met maatschappelijk organisaties kan de omroep hen in mentaal welzijn ondersteunen. Diversiteit tonen met meer aandacht voor intersectionaliteit zorgt voor een zichtbaar en een realistisch beeld van discriminatie en

problematiek. Daartegenover kunnen de publieke omroepen meer *queer* makers en acteurs betrekken, voorkeuren in gebruik van voornaamwoord aangegeven door binaire personen en gender non-conforme personen zichtbaar maken zonder in te gaan op diens genderidentiteit. Hierdoor wordt de sociale groep meer genormaliseerd in het media-aanbod.

Het doorvoeren van balans in aandacht voor problematiek en normaliseren van gender non-conformiteit heeft vooral effect door het media-aanbod. Media-aanbod is voor de hele samenleving zichtbaar. Beleid is daarentegen in eerste instantie niet opgesteld voor het publiek om te lezen. Het betrekken van gender non-conforme personen bij de samenleving kan daarom vooral bereikt worden door de balans in aandacht voor problematiek en normaliseren van de groep in het media-aanbod te tonen.

Beperkingen en vervolg van onderzoek

Voor de uitvoering van het onderzoek is gekozen om de overkoepelende mediaorganisatie NPO te analyseren en daarbij drie publieke omroepen te betrekken, zodat een representatief beeld van het inclusiviteitsbeleid en het media-aanbod van de Nederlandse publieke omroepen wordt gegeven. NPO, BNNVARA, AVROTROS en KRO-NCRV werken allemaal vanuit maatschappelijke waarde om grote doelgroepen binnen de samenleving aan te spreken. Echter wordt hierdoor minder rekening gehouden met kleinere omroepen die zich op specifieke delen van de samenleving richten, zoals omroepen met een voorlopige erkenning. Voor toekomstig onderzoek is het interessant om de focus te leggen op gender non-conformiteit binnen bepaalde identiteiten die niet zijn gerelateerd aan gender. Het betrekken van voorlopig erkende omroepen kan hierbij een vernieuwende richting bieden, omdat zij dieper ingaan op specifieke doelgroepen.

De analyse van huidige beleidsstukken en recent media-aanbod zorgt ervoor dat het onderzoek in deze tijd wordt geplaatst. Echter is dit ook een beperking, omdat de diversiteit van uitgelichte gender non-conforme genderidentiteiten hierdoor beperkt is. De media-aandacht is

op dit moment gevestigd op non-binaire personen en transgenders, waardoor het onderzoek gestuurd wordt door deze gendervormen. Daarbinnen blijkt momenteel het meeste aanbod over non-binaire personen te gaan. Transgenders stonden daarentegen eerder meer in de belangstelling. *Spangas* toont dit verschil aangezien een paar seizoenen eerder een transpersonage in de serie werd geschreven. Ook *Ik durf het bijna niet te vragen* werd twee seizoenen voor “Non-binair” de aflevering “Transgenders” uitgezonden. Hierdoor kan het zijn dat de genderidentiteiten welke in dit onderzoek worden onderbelicht, zoals A-gender, over een paar jaar meer aandacht krijgen. Vervolgonderzoek doen over een andere tijdsperiode of over een paar jaar is daarom de moeite waard, omdat het een ander onderzoeksresultaat zal tonen.

Dit onderzoek is uitgevoerd over de online beschikbare data van publieke omroepen. Hierdoor zijn de conclusies gebaseerd op interpretaties van de onderzoeker over het beleid en het media-aanbod. Door in vervolgonderzoek beleidmakers van de NPO te betrekken kan dieper ingegaan worden op de betekenis van het beleid met betrekking tot gender non-conformiteit, omdat deze groep niet expliciet in het beleid wordt genoemd. Voor dit onderzoek was een interview helaas niet mogelijk. Daarnaast kan door interviews met gender non-conforme personen hun blik op het onderwerp meegenomen worden. De resultaten van dit onderzoek kunnen in vervolgonderzoek voorgelegd worden aan deze groep, waardoor kenbaar wordt hoe zij gender non-conformiteit op de Nederlandse publieke omroepen ervaren, bijvoorbeeld of zichtbaarheid voor een positiever zelfbeeld zorgt en of zij hierdoor meer zichzelf kunnen zijn in genderexpressie.

Bibliografie

“Aanvraag erkenning.” *Commissariaat voor de Media*. www.cvdm.nl/voor-mediamakers/publieke-omroepen/landelijke-omroep/omroeperkenningen-landelijke-publieke-media-instellingen/. Geraadpleegd op 15 juli 2023.

“Aflevering 1.” *Oogappels*. BNNVARA. 24 januari 2019.

Algra, Annemieke. “Leiderschap vanuit visie. Hoe TGI dit proces kadert en stimuleert”.

Tijdschrift voor themagecentreerde interactie, 2010, pp. 9-16.

Anderson, Prot. S., et al. “Media as agents of socialization. In J. E. Grusec & P. D. Hastings”.

Handbook of socialization: Theory and research. The Guilford Press, 2015, pp. 276-300.

Atkinson, Elizabeth en Renée DePalma. "Un-believing the matrix: Queering consensual

heteronormativity." *Gender and Education* , nr. 21, dl. 1, 2009, pp. 17-29.

Baker, Kellan E, et al. "The future of transgender coverage." *The New England Journal of*

Medicine, nr. 376, dl. 19, 2017, pp. 1801-1804.

Baker, Sarah. "The Changing Face of Gay Representation in Hollywood Films from the 1990s

Onwards: What's Really Changed in the Hollywood Representation of Gay

Characters?." *The International Journal of Interdisciplinary Cultural Studies*, nr. 10,

dl. 4, 2015, 41-51.

De Beauvoir, Simone. *The Second Sex*, 1949.

Beleidsplan BNN-VARA 2016-2020. BNNVARA, 2015.

Beleidsplan 2022-2026. KRO-NCRV, 2021.

“Betekenis ‘Beleid’.” *Van Dale*. [https://www.vandale.nl/gratis](https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/beleid)

[woordenboek/nederlands/betekenis/beleid](https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/beleid). Geraadpleegd op 11 augustus 2023.

- Billiet, Jaak, and Hans Waeye, eds. *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck, 2003.
- Boeije, Hennie en Inge Bleijenbergh. "Analyseren in kwalitatief onderzoek." *Denken en doen*, 2005.
- Bordwell, David, Kristin Thompson en Jeff Smith. *Film Art: An Introduction*. McGraw-Hill Education, 2019.
- Bracke, Sarah. "Het engagement van de kritiek: Judith Butlers denken." *Karakter: Tijdschrift van Wetenschap* 33, 2011, pp. 13-15.
- Brady, Anita en Tony Schirato. *Understanding Judith Butler*. Sage, 2010.
- Braun, Virginia en Victoria Clarke. "Using thematic analysis in psychology." *Qualitative Research in Psychology*, dl. 3 , nr. 2, 2008, pp. 77-101.
- Brown, Jane D. "Mass media influences on sexuality." *Journal of sex research* , nr, 39, dl. 1, 2002, pp. 42-45.
- Burke, Peter J. en Jan E. Stets. *Identity theory*. Oxford University Press, 2009.
- Butler, Judith. "An essay in phenomenology and feminist theory." *The performance studies reader*, geredigeerd door Henry Bial, Routledge, 2004, pp. 154-166.
- Butler, Judith. *Gender Trouble*. Routledge, 1990.
- Cava, Peter. "Cisgender and cissexual." *The Wiley Blackwell encyclopedia of gender and sexuality studies*, 2016, pp. 1-4.
- Çelik, Saniye. "Zeven hints voor diversiteit en inclusie." *TvOO*, nr. 3, dl.1, 2020, pp. 74-78.

Chew, Denise, et al. "Youths with a non-binary gender identity: a review of their sociodemographic and clinical profile." *The Lancet Child & Adolescent Health* , nr. 4, dl. 4, 2020, pp. 322-330, DOI: [10.1016/S2352-4642\(19\)30403-1](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30403-1).

Christina Richards, et al. "Non-binary or genderqueer genders." *International Review of Psychiatry*, dl. 28 , nr. 1, 2016, pp. 95-102, DOI: [10.3109/09540261.2015.1106446](https://doi.org/10.3109/09540261.2015.1106446).

Coleman, Eli, et al. "Standards of care for the health of transsexual, transgender, and gender nonconforming people, version 7." *International journal of transgenderism*, nr. 13, dl. 4, 2012, pp. 165-232.

Concessiebeleidsplan 2022-2026, NPO, 2021.

"Concessiebeleidsplan." *NPO*. www.over.npo.nl/organisatie/openbare-documenten/concessiebeleidsplan. Geraadpleegd op 11 augustus 2023.

"Continu uitleggen of je een jongen of een meisje bent: hoe het voelt om non-binair te zijn." *EenVandaag*, 18 juni 2021, www.eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/nageroepen-bespot-en-beledigd-7-op-de-10-transgenders-non-binair-en-intersekse-personen-maken-negatief-gedrag-mee/. Geraadpleegd op 27 juli 2023.

Cranny-Francis, Anne, et al. *Gender studies: Terms and debates*. Bloomsbury Publishing, 2017.

Crewshaw, Kimberlé. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal forum* , nr. 1, 1989, pp. 139-167.

"Culturele ontwikkeling." *AVROTROS*. www.2022.avrotrosjaarverslag.nl/culturele-ontwikkeling/. Geraadpleegd op 16 augustus 2023.

De Boer, Connie en Swantje I. Brennecke. *Media en publiek*. Boom, 2009.

De NieuwsBV, "Thorn Roos de Vries speelt eerste non-binaire karakter in Nederlandse serie."

NPO Radio 1, 18 augustus 2020, www.nporadio1.nl/nieuws/cultuur-media/e137c99e1ab5-4977-82ce-9ebdd4a5af75/thorn-roos-de-vries-speelt-eerste-non-binaire-karakter-in-nederlandse-serie. Geraadpleegd op 31 juli 2023.

De Vries, Gerdien, and Astrid C. Homan. "Diversiteit en leiderschap: over de rol van transformationeel leiderschap bij het managen van diversiteit." *Gedrag & organisatie*. Nr. 21, dl. 3, 2008.

"Dit zijn wij." AVROTROS, www.2022.avrotrosjaarverslag.nl/dit-zijn-wij/. Geraadpleegd op 16 augustus 2023.

Dorlo, Carmen. "Na kritiek op non-binair personage: 'Er is nog een lange weg te gaan'". *NOS*. 31 augustus 2020, www.nos.nl/artikel/2346167-na-kritiek-op-non-binair-personage-spangas-er-is-nog-een-lange-weg-te-gaan. Geraadpleegd op 25 juli 2023.

Dyer, Richard. *The matter of images: Essays on representations*. Routledge, 2013.

"Een voor allen." *Oogappels*. BNNVARA. 14 april 2021.

Elaut, Els. "De toekomst van gender: iedereen een letter of gewoon de hokjes afschaffen?." *Tijdschrift voor Seksuologie* 46.4 (2022): 33-38.

"Gezamenlijke beleving." AVROTROS. www.2022.avrotrosjaarverslag.nl/gezamenlijke-beleving/. Geraadpleegd op 16 augustus 2023.

Giffney, Noreen. "Denormalizing queer theory: More than (simply) lesbian and gay studies." *Feminist Theory*, nr. 5, dl. 1, 2004, pp. 73-78.

- Glaser, Barney G. en Anselm L. Strauss. *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge, 2017.
- Gouma, Assimina en Johanna Dorer. "Researching intersectionality in media studies: Theoretical approaches, methods and applications in communication and media research practice." *International Journal of Media & Cultural Politics* , nr. 15, dl. 3, 2019, pp. 345-360.
- Hall, Stuart. "THE WORK OF REPRESENTATION." *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage Publications Ltd, 1997, p. 13-74.
- Halsema, Annemie. "Cis-en transgender. Performativiteit als lichamelijke en sociale gewoonte." *Algemeen Nederlands tijdschrift voor wijsbegeerte*, nr. 114 , nr. 3, 2022, pp. 336-353.
- Halsema, Annemie. *Hermeneutiek van het lichaam*. Universiteit Leiden, 2022.
- Halsema, Annemie. "Het lichaam zijn en hebben. Een kritiek op Butlers constructivistische visie op het lichaam." *Tijdschrift voor Genderstudies*, nr. 3, dl. 1, 2000, pp. 28-35.
- "Hier staan we voor." AVROTROS, www.2020.avrotrosjaarverslag.nl/hier-staan-we-voor. Geraadpleegd op 12 december.
- Hij, zij, hen*. KRO-NCRV, Geraadpleegd 15 augustus 2023.
- "Historie." AVROTROS. www.avrotros.nl/over-avrotros/historie/. Geraadpleegd op 12 december 2022.
- "Impactrapportage van de NPO." NPO. www.innovatie.npo.nl/nieuws/impactrapportage-van-de-npo. Geraadpleegd op 6 augustus 2023.

- “Inclusief werven en selecteren.” *No Labels*. www.nolabelsinc.com/inclusief-werven-selecteren/. Geraadpleegd op 19 juni 2023.
- “Jaarverslag 2022.” *AVROTROS*, www.2022.AVROTROSjaarverslag.nl. Geraadpleegd op 12 juni 2023.
- Jagose, Annamarie. *Queer theory: An introduction*. nyu Press, 1996.
- Jans, Thomas, and Angie Van Steerthem. "Welzijn en genderdiversiteit op de werkvloer: Een charter en een inclusiescan voor organisaties." *TBV–Tijdschrift voor Bedrijfs-en Verzekeringsgeneeskunde*, nr. 26, 2018, pp. 228-231.
- Jansen, Harrie. "Wat is kwalitatief in kwalitatief onderzoek?." *Kwalon*, nr. 17, dl. 2, 2012.
- Jørgensen, Marianne W., en Louise J. Phillips. *Discourse analysis as theory and method*. Sage, 2002.
- Kitzinger, Celia en Sue Wilkinson. "Theorizing representing the other." *Representing the other: A feminism and psychology reader*, 1996, pp. 1-32.
- Koster, John M.D. en Peter W. Stolze. *Heeft u al een missie en een visie?. Over de zin en onzin van moderne zinspreuken*. 2003.
- Kuyper, Lisette. “Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa.” *Sociaal en Cultureel Planbureau*, 2018.
- Losty, Mairéad en John O’Connor. "Falling outside of the ‘nice little binary box’: a psychoanalytic exploration of the non-binary gender identity." *Psychoanalytic Psychotherapy* , nr. 32, dl. 1, 2018, pp. 40-60.

“Maatschappelijk verantwoordelijkheid.” AVROTROS,
www.2022.avrotrosjaarverslag.nl/maatschappelijke-verantwoordelijkheid/.

Geraadpleegd op 16 augustus 2023.

Madžarević, Goran, and María T. Soto-Sanfiel. "Positive representation of gay characters in movies for reducing homophobia." *Sexuality & Culture*, nr. 22, dl. 3, 2018, pp. 909-930.

McCann, Hannah en Whitney Monaghan. *Queer Theory Now: From Foundations to Futures*, Bloomsbury Publishing, 2020.

McLaren, Jackson Taylor, Susan Bryant en Brian Brown. "“See me! Recognize me!” An analysis of transgender media representation." *Communication quarterly*, nr. 69, dl. 2, 2021, pp. 172-191.

Mediamakers voor kansengelijkheid. Beleidsplan 2022-2026. BNNVARA, 2021.

Metz, Christian. *The imaginary signifier: Psychoanalysis and the cinema*, Indiana University Press, 1982.

“Mediabeleid.” Rijksoverheid. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/media-en-publieke-omroep/mediabeleid. Geraadpleegd op 11 augustus 2023.

“Mediawet 2008.” *Overheid.nl*. www.wetten.overheid.nl/BWBR0025028/2023-01-01.

Geraadpleegd op 9 augustus 2023.

Mol, Tanja, et al. “Het VN Verdrag geratificeerd; wat merken we nu echt?.” *Sociaal Bestek*, 2018, pp. 38-40.

Monro, Surya. "Beyond male and female: Poststructuralism and the spectrum of gender." *International journal of transgenderism*, nr. 8, dl. 1, 2005, pp. 3-22.

Motmans, Joz, Timo O. Nieder en Walter Pierre Bouman. "Transforming the paradigm of nonbinary transgender health: A field in transition." *International Journal of Transgenderism*. Nr. 20, dl. 2-3, 2019, pp. 119-125.

Mulvey, Laura. "Visual Pleasure and Narrative Cinema." *Screen*, dl. 16, nr. 3, 1975, pp. 803-816.

Mushro, Lauren Benjamin. "Unruly Flesh: Reimagining the Body and Non-Binary Desire in Feminist Filmic Practice." *Radical Equalities and Global Feminist Filmmaking-An Anthology*. Geredigeerd door Bernadette Wegenstein en Lauren Benjamin Mushro, 2022, pp. 123-154

Nadal, Kevin L., et al. "Microaggressions toward lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, and genderqueer people: A review of the literature." *The journal of sex research*, nr. 53, dl. 4-5, 2016, pp. 488-508.

Neale, Steve. "Masculinity as spectacle." *Screen*, nr. 24, dl. 6, 1983, pp. 2-17.

Nelen, Sarah. "Mainstreaming als 'nieuwe' strategie inzake gelijke kansenbeleid: wondermiddel of verdwijntruc? Een bestuurskundige benadering van mainstreaming." *Tijdschrift voor genderstudies*, nr. 3, dl. 4, 2000, pp. 33-42.

"Nico." *Flikken Maastricht*, seizoen 17, aflevering 6, Avrotros, 24 maart 2023.

Nicolai, N. J. "Gender en psychotherapie: Theoretische en praktische aspecten." *Tijdschrift voor Psychotherapie*, nr. 18, 1992, pp. 155-166.

"Non-binair." *Ik durf het bijna niet te vragen*, BNNVARA, 16 september 2021.

O'Brien, Jodi, ed. *Encyclopedia of gender and society*. Sage, 2009.

"Onafhankelijk." *NPO*. www.over.npo.nl/organisatie/waar-staat-de-npo-voor#onafhankelijk.

Geraadpleegd op 16 augustus 2023.

"Over Ons." *KRO-NCRV*, www.kro-ncrv.nl/over-ons. Geraadpleegd op 15 augustus 2023.

"Organisatie & Bestuur." *AVROTROS*. www.avrotros.nl/over-avrotros/organisatie-bestuur/.

Geraadpleegd op 16 augustus 2023.

Plochg, Thomas, and M. C. B. Van Zwieten. "Kwalitatief onderzoek." *Handboek gezondheidszorgonderzoek*, 2007, pp. 77-93.

"Prestatieovereenkomst." NPO. www.over.npo.nl/organisatie/openbare-documenten/prestatieovereenkomst-1. Geraadpleegd op 15 juli 2023.

Raymond, Diane. "Popular culture and queer representation." *A Critical Perspective*, 2003, pp. 98-110.

Rodriguez, JA. Lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer media: Key narratives, future directions. *Sociology Compass*, nr. 13, dl. 4, 2019, pp. 1-10.

Rojek, Chris. "Stuart Hall on representation and ideology." *Media/cultural studies: Critical approaches*, 2009, pp. 49-62.

Salih, Sara. "On Judith butler and performativity." *Sexualities and communication in everyday life: A reader*, 2007, pp. 55-68.

Sherif, C. W. "Needed Concepts in the Study of Gender Identity." *Psychology of Women Quarterly*, 1982, nr. 6, dl. 4, pp. 375-398. DOI: 10.1111/j.1471-6402.1982.tb01067.x.

Shore, Lynn M., et al. "Inclusion and diversity in work groups: A review and model for future research." *Journal of management*, nr. 37, dl. 4, 2011, pp. 1262-1289.

Smelik, Anneke. "Lara Croft, Kill Bill en de feministische wetenschap." *Handboek Genderstudies: in media kunst en cultuur*. Redactie door Buikema, Rosemarie en Liedeke Plate, Uitgeverij Couthino, 2015, pp. 267-282.

Steensma, Thomas D., et al. "Gender identity development in adolescence." *Hormones and behavior* , nr. 64, dl. 2, 2013, pp. 288-297.

Stern, Phyllis Noerager. "In the beginning Glaser and Strauss created grounded theory." *Developing Grounded Theory*, Routledge, 2016, pp. 23-34.

Terry, Gareth, et al. "Thematic analysis." *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*, nr. 2, 2017, pp. 17-37.

Twist, Jos en Natasja M de Graaf. "Gender diversity and non-binary presentations in young people attending the United Kingdom's National Gender Identity Development Service." *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, nr. 24, dl. 2, 2019, pp. 277-290. DOI: [10.1177/1359104518804311](https://doi.org/10.1177/1359104518804311).

"Uitleg begrippen RIVM2025." *RIVM*. www.rivm.nl/over-het-rivm/missie-en-strategie/uitleg-begrippen-rivm2025. Geraadpleegd 16 augustus 2023.

Valkenburg, Patti. *Beeldschermkinderen. Theorieën over kind en media*. BOOM LEMMA, 2002.

Van Caenegem, Eva, et al. "Prevalence of gender nonconformity in Flanders, Belgium." *Archives of sexual behavior* , nr. 44, 2015, pp. 1281-1287.

Van Eijk, Marieke. "I just happend to be a man. Transgender een begrip dan niet (een) is." *Tijdschrift voor Genderstudies*, nr. 2, 2008, pp. 2-9.

Van den Bulk, Lenie. "Etnisch-culturele diversiteit in beleid en cultuureducatie: intercultureel onderwijs." *Cultuur+ Educatie* , nr. 17, dl. 49, 2018, pp. 8-28.

- Van Heesch, Margriet Augustina. *Ze wisten niet of ik een jongen of een meisje was: Kennis, keuze en geslachtsvariëaties: Over het leven met en het kennen van intersekse condities in Nederland*. Amsterdam University Press, 2015.
- Van Houten, Douwe. "Werken aan inclusie." *Sociale Interventie* , nr. 3, 2008, pp. 45-56.
- Van der Lee, Romy, and Naomi Ellemers. "Kenmerken en valkuilen van effectief beleid voor genderdiversiteit in de wetenschap." *Gedrag & Organisatie* , nr. 31, dl. 3, 2018.
- Van der Tuin, Iris. "Feminisme als strijdtoneel: Simone de Beauvoir en de geschiedenis van het feminisme." *Handboek Genderstudies in media, kunst en cultuur*. Redactie door Buikema, Rosemarie en Liedeke Plate, Uitgeverij Coutinho, 2015, pp. 19-38
- Van Lenning, Alkeline. "Maakbaarheid van sekse. Het lichaam als constructie." *Tijdschrift voor Genderstudies* , nr. 3, dl. 1, 2000, pp. 17-27.
- Van Staa, Anneloes en Jeanine Evers. "'Thick analysis': strategie om de kwaliteit van kwalitatieve data-analyse te verhogen." *Kwalon*, nr. 15, dl. 1, 2010.
- Verhaeghe, Paul. *Identiteit, De Bezige Bij* Amsterdam, 2012.
- Verhoeven, Nel. "Houvast én flexibiliteit met thematische analyse: Repliek bespreking 'Thematische analyse: Patronen vinden bij kwalitatief onderzoek'." *KWALON*, nr. 27, dl. 2, 2022, pp. 151-153.
- Vertoont, Susan. "Beelden met een beperking: Een kwantitatieve inhoudsanalyse naar de representatie van handicap op primetime televisie in Vlaanderen." *Working Paper Film & TV Studies*, 2017, pp. 4-93.
- Walters, Suzanna Danuta. "From here to queer: Radical feminism, postmodernism, and the lesbian menace (or, why can't a woman be more like a fag?)." *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, nr. 21, dl. .4, 1996, pp. 830-869.

Ward, L. Monique, and Petal Grower. "Media and the development of gender role stereotypes." *Annual Review of Developmental Psychology*, nr. 2, 2020, pp. 177-199.

Warner, Michael. "Queer and then?." *The Chronicle of Higher Education*, nr. 1, 2012, pp. 1-7.

"Wat doet de Nederlandse Publiek Omroep (NPO)?" *Rijksoverheid*.

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/media-en-publieke-omroep/vraagen

[antwoord/nederlandse-publieke-omroep](http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/media-en-publieke-omroep/antwoord/nederlandse-publieke-omroep). Geraadpleegd op 7 aug.

Watson, Katherine. "Queer theory." *Group analysis*, nr. 38, dl. 1, 2005, pp. 67-81.

"Welke omroepen zijn er?" *Rijksoverheid*. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/media-en-publieke-omroep/vraag-en-antwoord/welke-omroepen. Geraadpleegd op 7 augustus 2023.

"Wie we zijn." *KRO-NCRV*, www.kro-ncrv.nl/over-ons. Geraadpleegd op 17 juni 2023.

Zemni, Sami en Joachim Ben Yakoub. "Inclusieve maatschappij." *Gemeen. d. Socius Steunpunt Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk*, 2018, pp. 57-70.